

KUML 2022

KUML 2022

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Anmeldelser

Hans Browall: *Stenalder vid Tåkern.* Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA), Handlingar, *Antivariska serien* 57. Stockholm 2020. 160 sider. ISBN 978-91-88763-17-4. Pris: 240 SEK.

Tåkern er en 44 km² stor sø i det vestlige Östergötland, tæt ved den meget større sø Vättern, centralt i Sverige. I sammenhæng med den skandinaviske stenalder er Tåkern ikke et helt tilfældigt sted, det er nemlig her – i en lav dalsænkning imellem de to søer – at den særprægede mellemneolitiske pælebygningslokalitet Alvastra ligger. Hans Browall har beskæftiget sig med Alvastrapladsen og områdets stenalder siden hans deltagelse som ledende arkæolog i Mats Malmers udgravningskampagne på stedet i 1976-80. Alvastralokaliteten var emnet for Browalls doktorafhandling fra 1986, og i 2011 og 2016 publicerede han det meste af over 100 års udforskning og udgravning af lokaliteten i to imponerende monografier. Det giver derfor god mening, at han i denne publikation har grebet fat i et regionalt bebyggelsesstudie om stenalderen omkring Tåkern, et projekt, han gennem alle årene har arbejdet med sideløbende, men som vel at mærke omfatter samtlige stenalderperioder fra istidens slutning til senneolitisk tid og ikke blot brugstiden omkring pælekonstruktionen.

Bogen følger overordnet en klassisk struktur for arkæologiske regionalundersøgelser og præsenterer således indledningsvist en grundig og læseværdig indføring i områdets geologi og landskabsformer. Området har tidligere været genstand for flere geologiske undersøgelser, hvor bl.a. sedimenter og pollen er analyseret i dybe jordprofiler. Den tidlige landskabsudvikling og Tåkerns tilblivelse er i sig selv fascinerende. I slutningen af

istiden lå det meste af området under den Baltiske Issø, hvor kun bjerget Omberg ragede op som en ø. Ved den dramatiske aftapning af issøen i begyndelsen af præboreal tid og derefter den fremskridende landhævning isoleredes Tåkern som en sø fra Yoldiahavets vandmasser omkring 9.300 f.Kr. For de følgende forhistoriske perioder, hvor søen benævnes *Forn-Tåkern*, redegøres for vandstandssvingninger og dermed forskydninger af bredzonerne samt forsumpning og tilgroning i visse dele af søen.

I kapitlet "Arbetsmetodik och källkritik" får vi præsentert baggrunden for materialet, dets karakter og begrænsninger. Selve den geografiske afgrænsning af bebyggelsesundersøgelsen er en 2 km lang bredzone – benævnt "Strandbygden" – rundt langs søen. Det indlysende behov for bogen og dens bebyggelsesundersøgelse fremgår af det faktum, at kun én neolitisk lokalitet, ud over Alvastra selv, var kendt i Alvastra-bygden, før Browall begyndte sine undersøgelser i sidste halvdel af 1970'erne. Til udførelsen af regionalundersøgelsen inddrages flere forskellige fundkilder: museums-samlinger, fortidsminderegistre, løsfund og oldsagssamlinger fra hjemstavnsgårde og private. Dokumentation fra gamle udgravninger af fortidsminder fra senere perioder er gået efter med en tættekam for at udskille stenalderfund, som er kommet med som 'bifangster'. Dertil har der med udgangspunkt i landskabsanalyser været udført rekonstrueringskampagner og enkelte mindre prøvegravninger. Alt sammen vidner om en stor og prisværdig arbejdsindsats, hvor et omfattende materiale nu er bragt i spil. Fundmaterialet er blevet klassificeret inden for overordnede kategorier, hvor langt det meste falder inden for fundgrupperne *bopladser*, *grave* og *fundpladser*. Sidstnævnte dækker over

enkeltfund eller pladser med få fund. Som en særdeles praktisk del af bogen kan man folde et stort kort ud bagest i bogen med søen og alle de 123 fundlokaliteter, således at man hele tiden kan orientere sig undervejs i læsningen.

I kapitel 5, fra side 31 til 88, kommer vi til selve præsentationen af det arkæologiske materiale, hvor hele fundmaterialet og lokaliteterne først præsenteres sogn for sogn 'med uret' søen rundt (42 sider). Derefter udskilles tre underordnede strandbygder, hvor lokaliteter og materiale opsummeres i kronologisk orden (5 sider). De få prøveudgravninger, som er udført af forfatteren, trækkes ud og omtales mere detaljeret separat i kapitlet. Under hele gennemgangen henvises til et omfattende appendiks, der findes via et internetlink. Her ligger tabeller og komplette lister over alle fundene.

Præsentationen af det store og varierede fundmateriale fra et stort geografisk område og i et meget langt tidsperspektiv er selvsagt en udfordring, og jeg synes desværre ikke, der bliver skabt et helt solidt, tilgængeligt og struktureret overblik. Materialefremlæggelsen i kapitel 5 bliver en langtrukken opremsning af fund fra hver enkelt lokalitet, hvor man på grund af kapitlets objektive karakter må afvente perspektivering. Da hele materialet efter første gennemgang atter gennemgås i en mere kronologisk orden og opdelt i tre bygder, præges teksten af gentagelser i opremsningerne af fund, fundantal og C14-dateringer, hvilket også indimellem præger det efterfølgende kapitel 6.

I denne lange materialepræsentation, som man jo i vidt omfang kan vælge at skimme sig igennem, er der dog også gode, interessante passager som f.eks. afsnittet om Alvastra og nærliggende lokaliteters undersøgelsehistorik samt spændende opsamlingspladser med righoldige og ejendommelige fund.

I kapitel 6 (s. 89-116) underkastes fundlokaliteterne en mere fortolkende

gennemgang, og visse fundkategorier behandles mere indgående. Denne gennemgang er opdelt i mesolitikum og neolitikum. Flere strukturer i bebyggelsesmønstrene beskrives og fremhæves, ligesom emnet mobilitet behandles i sit eget afsnit. Dødebehandling og rituelle forhold belyses af flere fundkontekster, og enkelte lokaliteter med dateringer fra både før og efter Alvastra kan ud fra beliggenhed og fundindhold meget vel have haft beslægtede roller som rituelle pladser.

I forhold til bogens omfattende primærmateriale, omfangsrige landskab, store tidsramme og i øvrigt mange perspektiver, så er bogens afsluttende syntesekapitel overraskende kortfattet – blot en kvart side. Egentlig konkluderes bare, at området til alle tider har været et frugtbart og gunstigt sted at leve. Man får let indtrykket af, at tiden pludselig var sluppet op, og at bogen bare skulle afsluttes.

Til slut følger en sammenfatning på først svensk og dernæst engelsk. En større samling tabeller og appendikser er som sagt tilgængelige online og er listet op i en oversigt på de sidste sider.

Bogens rigt illustrerede layout er indbydende. Oldsager er gengivet på store farvefotos og indimellem blot som simple stregtegninger. Det fungerer fint. Dog kan ornamentikken på nogle keramikskår blive utydelig på fotos, hvor tegninger havde været at foretrække. Hele regionen såvel som lokalområder gengives undervejs på mange kort, ikke mindst på det ovennævnte praktiske foldeudkort. Kortene har bare en tendens til at være simple med sparsomme signaturer. Jeg savner et enkelt, godt og detaljeret landskabskort, hvor højdeforskelle, moseområder og andre landskabstræk træder tydeligt frem.

Den lange fundfremlæggelse kunne efter min mening have været trimmet bedre med henblik på et klarere og mere tilgængeligt overblik. Netop på grund af adgangen til fundlisterne i appendikset og bogens brug af henvisninger til listerne

kunne opremsningerne af fund med fordel have været barberet ned. En anden mulighed var en mere snæver tidsramme, der alene fokuserede på tidsperioderne med direkte relevans for Alvastras oprindelse og anvendelse, dvs. tidlig- og mellemneolitikum. Men det ligner et bevidst valg at gabe over det meget lange perspektiv i stenalderen, hvilket jo også gør bogen relevant og brugbar for et større publikum frem for en snæver gruppe skandinaviske forskere i neolitikum.

Når ovenstående kritikpunkter så er sagt, så er det alligevel værd, at Hans Browall har publiceret dette bebyggelsesstudie. En omfangsrig og grundig præsentation af regionen omkring Tåkern og Alvastra, så den særegne neolitiske lokalitet nu kan betragtes i et større og mere nuanceret regionalt perspektiv. Et arbejde, der udgør et naturligt og vigtigt bidrag til Browalls øvrige publikationer om pælekonstruktionen og dertil ovenikøbet repræsenterer et bebyggelsesstudie for stenalderen i sin helhed omkring Tåkern.

Uffe Rasmussen
Moesgaard Museum

Frands Herschend: *The pre-Carolingian Iron Age in South Scandinavia. Social stratification and Narrative.* Uppsala Universitet, Department of Archaeology and Ancient History. Uppsala 2022. ISBN: 978-91-506-2923-1. Pris: 200 SEK.

Bogen er udkommet som del af arkæologi ved Uppsala Universitets bogserie *Occasional Papers In Archaeology* og er faktisk den 11. bog i serien, hvor Frands Herschend er eneforfatter. Fokus har for alle bøgerne været livet i jernalderen, og det gælder både på baggrund af informationer og data fra såvel tekstlige som arkæologiske kilder. Som arkæologiprofessor i netop Uppsala har Herschend således også været

en central spiller på 'jernalderholdet' de seneste tre-fire årtier, og bogen både opsummerer mange af hans tidligere samfundsteorier og præsenterer og uddyber et par af de nyere.

Denne gang er opmærksomheden specifikt rettet mod at tolke to markante brudflader, nemlig Romerrigetets fald og klimakrisen, som ser ud til at ramme Europa omkring 536 e.Kr., og hvordan de hver især påvirker samfundsudviklingen i Skandinavien. Derudover ligger der en underliggende strøm af undersøgelser, hvor fokus er på den stadigt voksende hierarkisering af samfundet, som i sidste ende fører til oprettelse af de første skandinaviske kongedømmer og kristningen af samme område. I omvendt rækkefølge, og i Herschends optik, er denne proces koblet til en tydelig kritik af forståelsen af vikingetiden og de konnotationer, denne periode bringer med sig. Netop derfor opstiller Herschend også en særegen terminologi for ellers velkendte perioder i oldtiden. Således bliver yngre jernalder (i øvrigt i tråd med bogens titel) benævnt *Pre-Carolingian Iron Age*, og vikingetiden bliver naturligt nok til *Carolingian Iron Age*, og det gælder hele bogen igennem. Der ligger naturligvis en slet skjult dagsorden i disse benævnelser, og Herschend starter derfor også bogen med en veritabel bredside til begrebet 'viking' og ikke mindst dets ofte fordummende brug i diverse (u)videnskabelige sammenhænge. Han afslutter derfor også del 1 af sin bog med afsnittet "Kill your Vikings". Han leverer her en tænksom og kvalificeret dekonstruktion af vikingetiden og sætter samtidig scenen til at kaste lys over jernalderen, der jo netop på ganske uretfærdig vis har stået i skyggen af de vilde vikinger. Undervejs fremsætter Herschend et par ganske interessante tanker, såsom at spredningsmønstret af romerske mønter i Skandinavien skyldes, at de gennem øget afstand til den romerske kilde fungerer som et slags gældssymbol ved at være sær-

ligt gamle og særligt sjældne. Eller hvordan hjemvendte lejesoldater, der f.eks. har gjort tjeneste i de romerske hære, skaber en form for teknisk overpopulation, som de dyrkede arealer ikke kan oppebære, og som ikke passer ind i de eksisterende arveretsstrukturer. Denne situation presser ejerskabet af jord til et potentielt kollaps, og i ekstreme miljøer – her peges på Øland og særligt Eketorp – opstår klynger af bebyggelser med beboere, der ikke har ret til at eje egen jord.

I del 2, som også er bogens længste, er omdrejningspunktet *CODE*, eller mere forståeligt *the cold decade*, det kolde årti, omkring år 536 e.Kr. og klimakrisen, og som Herschend opstiller som en signifikant brudflade i samfundsudviklingen i jernalderen. Hele idéen er, at der på grund af det sociale og befolkningsmæssige vakuum, som opstår efter en så alvorlig krisetid, kan udkrystalliseres en ny verdensorden. Denne nye verdensorden, mener Herschend, er centeret om halejerne og deres store residenser, der har en godslignende struktur, såvel som der muligvis kommer en større befolkningsgruppe af ikke-landejere, der er underlagt en eller anden form for afhængighedsforhold til halejerne. Igennem nærmest hele del 2 er det centrale tolkningselement bygningsmassens sammensætning og udvikling hen over jernalderen og i *CODE*, og dette på tværs af hele Skandinavien. Særligt forekomsten af bygninger med to sæt tagbærende stolper og grubehuse bliver afgørende, og særligt gennem *Bayesian modeling* af tilgængelige C14-dateringer får Herschends mulighed for at vurdere, hvilke bygningslementer der ligger først, sidst eller samtidigt (han bruger programmet Calpal til disse beregninger). Uden egentlig konkret at definere det kan hans tolkninger kun bæres igennem, hvis de små bygninger, og særligt grubehuset, accepteres som egentlige beboelsesenheder. En ret radikal tolkning, som muligvis er korrekt for de tidligere singulære grube-

huse på bopladserne, men skal vi virkelig forestille os årsfaste beboere i alle de mange grubehuse på de senere produktionspladser? Jeg tvivler.

Gennem daterings- og bygningsstudier af diverse lokalitetstyper (f.eks. indland versus kyst), når han frem til, at der allerede før *CODE* ses forandringer flere steder. Ind i 500-tallet ser flere små (tør man sige fattige) bopladser ud til at have øget aktivitet for herefter at forsvinde. De eneste bosætninger, der ser ud til at klare sig igennem krisen, er de senere store hallokaliteter og de samfund, der danner grundlag for de senere historiske landsbyer. Herschend lægger desuden vægt på, at der ser ud til at være en bevægelse af byggeskik fra det centrale Skandinavien, såsom hovedhuse med fire større hjørnestolper og uden separat indgangsparti midtfor huset, som begynder at optræde i Sydsandinavien. Han peger på Sjælland og Skåne som mulige steder, hvor der har været en form for centralskandinavisk kontakt eller muligvis endda kolonisering fra nord. En spændende tanke, der er sympatisk, og som burde kunne undersøges nærmere gennem detailstudier af udvalgte lokaliteter. En af præmisserne er, at fordelingen af jordrettigheder ændrer sig, og hvor man før *CODE* kun kunne eje jord i sit nærmiljø, ser det efter *CODE* ud til, at jordrettigheder ikke længere er bundet af, at ejeren skal bo tæt på – en begyndende godsstruktur synes at se dagens lys. I afsnittet bliver det også gennemgået, hvordan forskellige typer af hal-lokaliteter (ved havet eller med sidehuse osv.) kan erkendes i det arkæologiske materiale.

I det sidste afsnit tager Herschend fat på et nyt og tilknyttet forskningsfelt og analyserer samtidige tekster. Her inddrages altså både runeindskrifter af forskellig art, f.eks. fra Nydam, og tekster af både poetisk og optegnelsesmæssig karakter. Også mere komplekse og 'sammensatte', materielle narrativer såsom brakteater og guldgubber kommer under behand-

ling, og her peger han på en udvikling af brakteater, hvor de indledende forstås som ordnede narrativer for med de senere typer (f.eks. D-brakteater) at overgå til en næsten udelukkende symbolsk karakter. De er dog i udgangspunktet og igennem deres brugsperiode relateret til et romersk ideal, selvom denne kobling over tid selvfølgelig bliver svagere. Ikonografien er også bundet op på gudfigurer, mens de senere post-CODE guldgubber benytter sig af lignede billedformer, men er tydeligt koblet til en ritualpraksis, der bliver udført i de 'nye' haller, hvor de også ofte bliver fundet. Gubberne bliver i Herschends analyse således en slags materielle *story-builders* for den nye verdensorden i hallerne og aktive spillere i halejernes sociopolitiske program. Interessant tanke. Det samme gælder gennemgangen af betydningsændringen af benævnelsen irilar/eorl/jarl igennem jernalderen og ind i vikingetid (eller rettelig karolingetid). De bevæger sig fra (præ-CODE) at benævne særligt loyale og kapable krigere (en slags edsvorne hirdskaptajner) over mod semi-aristokrater med ejernet til land (måske endda som en nedarvet slægtsret), men også med ansvar i konfliktsituationer, til (post-CODE) at være individuelle garantier for den korrekte verdensorden og måske endda også i form af en slags kristne riddere med officielle jarl-titler. Denne bevægelse, mener Herschend, følger den overordnede samfundsændring hen imod den nævnte mere 'moderne' ejerret til land, der er afkoblet det sted, hvor ejeren tilfældigvis bor. Stoffet i denne sidste del er særligt svært tilgængeligt og tager flere store og omdiskuterede problemstillinger op (gudsbegrebet f.eks.), og det samme gælder jarl-begrebet.

Så lad det være sagt med det samme; *The pre-Carolingian Iron Age in South Scandinavia. Social stratification and Narrative* er ikke en bog for alle typer læsere. Det er først og fremmest en nærmest frembrusende fagbog, der hurtigt går dybt ind i

kompliserede tolkningslag af bygningers arkæologiske udsagnsværdig og betydning i deres samtid. Det kræver et godt kendskab til perioden og til de gældende diskussionsemner for jernalderen, men også en god sjet bygningshistorik og statistisk kunnen er i flere afsnit nødvendig. Men selv garvede 'stolpehulsfanatikere' vil få kam til håret. Der er nemlig rigtig mange referencer til specifikke lokaliteter og udgravninger over hele Skandinavien, hvor Herschend opsummerer kort og koncist og sine steder laver relativt vidtrækkende tolkninger på materialet. De fleste illustrationer er ganske komprimerede, og i tillæg viser de ofte forskellige tolkningslag, som Herschend selv lægger ind over. Derfor er der mange data, der skal fordøjes, før man virkelig har tilegnet sig figurernes mange informationslag. Af samme årsag er det ofte svært alene gennem bogens *cum* billeder at vurdere Herschends udlægninger, og for virkelig at gå kritisk til værks er man nødt til at tage fat på originallitteraturen. Det er på sin vis også ok; Herschend nævner også selv i sin indledning, at han forventer, at læseren selv må søge ekstra information om pladsernes placering og sammensætning, men vi er næsten derhenne, hvor læseren ikke kan forstå, hvad der bliver skrevet om, og det er lidt ærgerligt. Til gengæld sammenfatter Herschend lokaliteter på tværs af regioner og landegrænser og viser med al tydelighed potentialet i den mangfoldige stolpehulsarkæologi, vi har i Norden. Her er der ikke mange lande, der kan matche den skandinaviske datamængde, og få arkæologer udnytter det med samme succes og ihærdighed som Herschend. Særligt i bogens sidste dele skal man også gerne have et godt forhold til *Beowulf*, som er et af Herschends tilbagevendende forskningsemner. Kvadet bliver studeret grundigt og flere centrale begreber vendt flere gange, men stadig formår han at koble sine litterære tolkninger på den generelle samfundsudvikling. Således står intet

emne eller afsnit alene og krydsreferencerne er adskillige, men for nybegynderen vil det være svært tilgængeligt stof (flere afsnit skulle jeg selv genlæse), og bogen kræver derfor meget af sin læser.

Jeg vil dog lave et par konkrete nedslag i bogen, hvor jeg mener, at Herschends diskussion og tolkninger forekommer lidt problematiske og derfor fortjener en kommentar. Først i forhold til en kort passus, på en håndfuld sider, om Füsing og hele koblingen til Kong Godfred og Sliesthorp-fortællingen, der kan findes i den frankiske krønike *Vita Karoli Magnus* og her særligt i året 808, hvor Godfred plyndrer Reric og herefter flytter alle emporiets købmænd. Situationen er vigtig, fordi Herschend mener, at købmændene bliver flyttet til Füsing, ikke Hedeby, og bruger den som et argument til at understrege inertien i den 'gamle verdensorden', hvor proprietæren (dvs. Godfred) havde grubehuse placeret omkring sin halbygning og således var i en form for direkte kontrol over sine tilknyttede arbejdere/undersåtter. Sådan ser bygningsfordelingen også ud i Füsing, og Herschend argumenterer altså for, at Godfred tog købmændene fra Reric med til sin egen hal ved Füsing, og at det er et af Godfreds vanvittige (i.e. *insane/paranoid weakness/a trouble mind*) forsøg på at fastholde sine indtægter og position som konge. Problemet er, at dateringerne fra Füsing passer dårligt. Faktisk er 800-tallet ret svagt repræsenteret i materialet, mens 700-tallet og 900-tallet er mere tydeligt som *manor-site* med hal og grubehuse. Det tyder altså ikke på, at der sker en brat opskalering i Füsing i start 800-tallet, snarere det modsatte. Det kan sagtens være, at Godfred er tilknyttet Füsing, det er endda højst sandsynligt, og netop denne let tilbagetrukne position fra Hedeby spejler jo også situationen, som den ses ved Skiringssal/Kaupang eller Hovgården/Birka, hvor de store aristokratiske lokaliteter ligger på behørig fysisk afstand, men stadig med

autoritativt tilstedevær ved de tidligste emporier. Således kunne man sige, at Godfred netop er en meget moderne og forstandig konge, der indser at den traditionelle overskudsproduktion på egne residenser er utilfredsstillende. Altså at det ikke længere blot er tilstrækkeligt at kontrollere producenterne lokalt, men også at sætte sig på producenterens netværksaktiviteter i emporierne. Alt selvfølgelig med rettelig skattebetaling som mål.

Et andet sted synes den længere gennemgang af udvikling i Limfjordsområdet og den topografiske fordeling af produktions- og handelspladser ikke at være helt opdateret. Herschend citerer og gengiver udgravningerne særligt ved Ålborg og øst herfor samt rundt om Lovns bredning i bunden af Limfjorden. Tilsyneladende har han dog overset Toftum Næs og de mere indlandsplacerede pladser, som ligger helt i bunden af fjorden ved Hjarbæk Fjord. Toftum Næs er særligt interessant, idet det organisatorisk tilhører hallekalkuler med sidehus, men i tillæg har et stort areal med 100+ grubehuse og endda en tårnbygning til at overvåge arbejder i hytterne. Den første hal på stedet er særligt veldateret gennem dendrodatering og er anlagt i årene lige omkring 600 e.Kr. Det vil altså sige post-CODE, og hallen er derfor opført i den gryende nye verdensorden, der er i fokus i bogen. Trods Toftum Næs tydeligvis modsiger hans tolkning af pladsfunktioner og deres fordeling i Limfjordens maritime landskab og bagland, understreger pladsen de klare tendenser mod en ny form for jordejerskab, som post-CODE synes at igangsætte, og som Herschend peger på. Derfor er det ærgerligt, og lidt overraskende, at pladsen ikke er med i bogen.

En sidste og mere besynderlig mangel er sådan set karolingerne. De optræder jo utvetydigt i titlen, men er på det nærmeste usynlige i brødteksten. Hvad det er, de skulle have gjort i bogen og i oldtiden for at berettige til at benævne to perioder, må

stå hen i det uvisse. Måske rammer vi her ind i bogens udfordringer. Det har på et tidspunkt i skriveprocessen været en god idé at opstille karolingerne som modpol til vikingerne (hvilket de også er), men herefter har Herschend hurtigt skrevet sig videre til andre presserende emner. Argumenterne forekommer i visse passager næsten som en form for akademisk *stream of consciousness*, der sine steder savner en tydelig kildekritik og mere gennemarbejdning. Der er mange idéforlæg, som umiddelbart fremstår plausible, men som godt kunne bruge en mere stringent udlægning af bogens undersøgelsesfelter.

Herschend har altid været svær at placere i den arkæologiske forskning, og han har nu også i flere årtier yndet at kombinere poesi, pragthaller og jernalderpøblens liv og levned. Det kommer der nogle ret vilde tolkninger og teorier ud af, men også en god platform for videre kreativ tænkning. Det tror jeg bestemt også har været en af Herschends grundlæggende hensigter med bogen – at komme ud med sine analyser og teorier for at se, hvad kolleger og interesserede kan bruge dem til. Det er et ganske imponerende materiale, som Herschend flere steder i bogen får flettet sammen i sine tolkninger. Så køb *The pre-Carolingian Iron Age in South Scandinavia. Social stratification and Narrative*, og bliv forvirret, forarget og ført nye steder hen i jernalderen. For uanset hvad er Herschend læseværdig, og det er en inspirerende bog. Den favner virkelig bredt, og som få tager den bebyggelsesarkæologien alvorligt og bruger bygninger, deres biografi og organisering til ganske konkret at beskrive jernalderens komplicerede sociologi. Og dette endda sammenflettet med radikale tekststudier. Det kommer der mange spændende og overraskende iagttagelser ud af.

Mads Dengso Jessen
Nationalmuseet

Rasmus Birch Iversen, Stine Vestergaard Laursen & Nina Helt Nielsen (red.): Døden i Centrum – Yngre jernalders gravfund i Region Midtjylland.
Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 119.
Højbjerg 2021. 263 sider. ISBN 978-87-93423-65-7. Pris: 320 DKK.

Et af dansk arkæologis hyppigst gentagede mantraer i disse år omhandler den manglende publicering af store dele af fundmaterialet registreret under de to seneste årtiers utallige nødgravninger gennemført efter indførelsen af den nye museumslov. Denne bog tager handsken op. Fokus er præsentationen af godt og vel 700 grave fra yngre jernalder fundet i Region Midtjylland, og bogen er et produkt af et stort tværmusealt samarbejde mellem de 10 kulturhistoriske museer i regionen. Den er opbygget som en antologi med bidrag fra 15 forfattere, der repræsenterer projektets deltagende museer og består af tre hovedbestanddele: Del 1 med seks tematiske artikler med fokus på den indledende præsentation og analyse af fundmaterialet samt diskussion af udvalgte hovedtemaer. Del 2 med 10 korte artikler, der hver især præsenterer udvalgte fundlokaliteter fra regionen. Og del 3 med katalog over gravene fra yngre jernalder fra Region Midtjylland.

Del 1 indledes med en introduktion af projektets rammer og en grundig tematiseret opridsning af de vigtigste tolkningsmæssige problemstillinger vedrørende gravene. I målsætningen er der lagt særligt vægt på præsentationen af det understuderede midtjyske fundmateriale og dets potentiale for at verificere Jytte Ringtveds mere end 30 år gamle påvisning af regionale grupperinger i Jylland. Ringtveds studie har haft stor indflydelse på den almene opfattelse af samfundsudviklingen i det jyske gennem de turbulente århundreder i yngre romersk og ældre germansk jernalder. Dette fokus er årsagen til projektets noget arbitrære geo-

grafiske ramme med udgangspunkt i den moderne regionsopdeling, idet skæringspunktet mellem de påviste hovedgrupperinger i Ringtveds studie løber tværs gennem Region Midtjylland.

Blandt de mange interessante temaer, som behandles i det indledende kapitel, er der især ofret stor opmærksomhed på brugen af gravene og deres inventar til studier af jernaldersamfundets grundlæggende socialstrukturer. Her retter forfatterne, Rasmus Birch Iversen, Stine Vestergaard Laursen og Nina Helt Nielsen, et velargumenteret frontalangreb mod den ukritiske tolkning af gravene og deres inventar som en direkte refleksion af de afdødes funktion og sociale position i jernaldersamfundet. Et angreb, som understøttes af et tidligere studie af sjællandske grave med bevaret skeletmateriale, der synes at understrege, at gravenes inventar i nogen grad må have varieret i forhold til livsfaser.

Bogens følgende to kapitler rummer essensen af de overordnede analyser muliggjort af den samlede bearbejdning af det store antal grave og giver et glimrende overblik over materialet. Kapitel 2 leverer en grundig basal gennemgang af gravfundene understøttet af udvalgt statistik. Gennemgangen omfatter information om gravformer, gravinventar, fundhistorik og topografisk placering, og alle temaer betragtes i et regionalt perspektiv, som følges af informative spredningskort. Analyserne viser bl.a. en markant stigning i antallet af gravfund efter årtusindeskiftet, der givet afspejler en positiv effekt genereret af de mange systematiske forundersøgelser gennemført efter indførelsen af den nye museumslov, men også at gravene trods dette fortsat er voldsomt underrepræsenterede i forhold til bebyggelserne. Ringtveds oprindelig hovedopdeling af det jyske materiale i en Nord- og Sydgruppe synes i øvrigt, med mindre justeringer, fortsat at være gyldig, men delanalyser af blandt andet gravfor-

mer og gravgaver antyder lokale forskelle internt i regionen.

I tredje kapitel præsenterer Rasmus Birch Iversen et dybdegående kronologisk studie, som essentielt er en genbearbejdning Ringtveds arbejde fra 1980'erne med inkorporering af det nye fundmateriale. Studiets korrespondensanalyser bekræfter store dele af Ringtveds arbejde, men tilføjer en række finjusteringer. Eksempelvis argumenteres der for justeringer af hendes seksdelte periodeinddeling i forhold til den absolutte kronologi, hvor Iversens dybdegående kendskab til periodens våbenudstyr tydeligt kommer til udtryk. Særligt påfaldende er studiets påvisning af manglende fund fra periode C1, som udgør første del af yngre romersk jernalder. Fund fra dette tidsrum er så fåtallige, at det formentlig har baggrund i en generelt dårlig definition af periodens karakteristiske genstandsmateriale. Desværre bliver dette interessante aspekt ikke yderligere forfulgt i bogen.

Afslutningsvis demonstrerer Iversen blandt andet, hvorledes finjusteringen af det kronologiske apparat har betydning for de store bebyggelsesstudier foretaget med udgangspunkt i omfattende udgravninger ved Vorbasse og Nørre Snede. Studier, der begge har haft stor indflydelse på den generelle opfattelse af bebyggelsesudviklingen i jernalderens Danmark. Netop fordi den detaljerede kronologi har så bred betydning, er det synd, at der ikke er ofret plads til trykningen af et appendiks eller leveret en elektronisk tilgang til datagrundlaget for de bagvedliggende korrespondensanalyser, der ville lette adgangen for andre forskeres kritiske gennemgang og fremtidige finjusteringer af apparatet.

De følgende tre kapitler indeholder diskussion af udvalgte undertemaer med varierende referencer til gravfundene fra det midtjyske. Kapitel 3 har fokus på gravenes repræsentativitet i forhold til befolkningstætheden og belysning af fænomenet grundlæggergrave, dvs. rigt udstyrede

grave, som anlægges ved elitens etableringen af nye gravpladser. Sidstnævnte kan forfatterne Mikkel Kielsen og Sanne Boddum kun finde meget sporadisk argumentation for i det midtjyske område. Til gengæld synes de rigeste grave på flere gravpladser at være anlagt med flere generationers forsinkelse i forhold til de tilstødende bebyggelser. En situation, Kielsen og Boddum tolker som udtryk for, at den interne sociale konkurrence afspejlet i de overdådigt udstyrede grave først har toppet generationer efter etableringen af nye bebyggelser. Konklusionen er interessant, men som forfatterne også berører, er tolkning af fundmaterialet forbundet med store udfordringer som følge af forskellige forhold vedrørende de fundne graves repræsentativitet. Særligt de mange sekundært forstyrrede grave udgør her et problem. Den fine illustration af gravinventarernes variation i forhold til livsfaser præsenteret i bogens kapitel 1 burde også mane til forsigtighed med hensyn til tolkning af de mindre veludstyrede grave, men dette bliver desværre ikke udfoldet i denne sammenhæng.

I kapitel 5 udfordrer Malena K. Nyman og Martin K. Nielsen den arkæologiske opfattelse af gravfænomenet. Med udgangspunkt i flere atypiske gravtyper fra tre fundlokaliteter udpeges og beskrives væsentlige detaljer ved disse, og på baggrund af dette tankevækkende arbejde konkluderer forfatterne, at den generelle opfattelse af gravfænomenet er for rigid. Den betydelige variation i gravenes udtryk synes at understrege behovet for at se gravlæggelserne som en kompliceret multifacetteret proces, hvor dødebehandling og de efterladtes forhold til den gravlagte har været af central betydning. Dele af sidstnævnte tema forfølges yderligere af Anja V. Jensen i bogens kapitel 6, blot med et bredere teoretisk og geografisk udblik. I lighed med de foregående kapitler savner jeg dog her en større forankring i det brede fundmateriale fra regio-

nen og en detaljeret udfoldelse af nogle af de mere komplekse dele af gravritualerne i materialet. Eksempelvis forekommer de mange genåbnede grave som et oplagt emne i denne henseende. De forstyrrende indgreb omtales i flere af antologiens artikler. Bl.a. rummer kapitel 15 en række tankevækkende observationer vedrørende forstyrrelserne, men emnet adresseres aldrig indgående på tværs af det fulde materiale.

Bogens del 2 omfatter en serie punktvis nedslag i fundkataloget. I hver sit selvstændige kapitel præsenteres 10 udvalgte fundlokaliteter, som kort beskrives med vægt på særlige detaljer. Hvert bidrag rummer illustrerende fotos eller tegninger af udvalgte fund eller anlæg og følges af forskellige kort og plantegninger.

Del 3 udgør et opdateret katalog over gravfundene fra yngre jernalder fra Region Midtjylland. Desværre har indsamlingen af data til kataloget været uddelegeret til de deltagende museer, uden at der er blevet arbejdet efter fælles standarder. Dette betyder, at katalogets indhold er af meget svingende kvalitet. Størstedelen af dets poster rummer basal information om gravtype®, inventar og datering samt referencer til eventuelle kilder, men en del savner en eller flere af disse elementer. Hertil kommer, at en del grave, som er bredt dateret til jernalderen, har fundet vej ind i kataloget. På den positive side betyder den uddelegerede dataindsamling formentlig, at langt flere fund er kommet med i kataloget, end hvis indsamlingen havde fundet sted af centrale personer uden kendskab til lokalområder og arkiver.

At præsentere og analysere mere end 700 grave fulgt af stærkt varierende dokumentation er en betydelig opgave, og man aner også i flere sammenhænge, at redaktionen har måttet prioritere hårdt. Personligt ville jeg særligt have foretrukket en større vægtning af bogens katalog. Men når dette er sagt, så er det overordnet

set befriende at se et så omfattende og perspektivrigt fundmateriale tilgængeligt for videre forskning, og bogen vil givet for mange ikke blot levere nogle timers fornøjelig læsning, men vil også i årene fremover fungere som oversigts- og opslagsværk for den mere detaljeorienterede læser. Man kan kun ønske sig, at initiativet udvides såvel geografisk og kronologisk som til andre fundtyper, så de mange fund og observationer akkumuleret under de seneste årtiers omfattende nødduggravninger ikke i fremtiden skal udgraves endnu engang – denne gang blot i støvede arkiver – for at få en aktiv rolle i forskningen.

Torben Trier Christiansen
Nordjyske Museer

Xenia Pauli Jensen (red.): *Smedens rum 2 og 3. Rapporter fra det andet og tredje seminar i netværket Smedens rum.* Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 115. Højbjerg 2021. 84 sider. ISBN: 978-87-93423-34-3. Pris: 148 DKK.

Tilbage i 2009 blev netværket *Smedens rum* stiftet. *Smedens rum* var et tværinstitutionelt forskningsnetværk, hvis deltagere omfattede en bred personkreds af forskere, lektorer, studerende, museumsinspektører, formidlere og håndværkere. Deltagernes fællesnævner var en speciel interesse i jernalderens håndværk i almindelighed og smedehåndværk og jernudvinning i særdeleshed. I første omgang udmøntede samarbejdet sig i en række løst organiserede workshops og diskussionsforummer, hvis store styrke var “den brede og fordomsfri samtale mellem forskellige faggrupper”, som redaktøren formulerer det i sit forord til *Smedens rum 2 og 3*. Diskussionerne bredte sig ud over jernalderen og begyndte at omfatte håndværk og håndværkerens betydning i en bredere kronologisk og geografisk

forstand. Specielt kollegaer fra Norge begyndte at blive aktive i netværksarbejdet.

I takt med at interessen voksede, opstod der et tydeligt behov for at systematisere netværket. I praksis betød det, at netværket arrangerede fire meget velbesøgte seminarer med hvert deres tema: 1. *Værkstedet*, som blev afholdt på Københavns universitet i oktober 2010. 2. *Materialet*, der blev afholdt i marts 2011 på Moesgaard Museum. 3. *Smeden*, i oktober 2011 på Museet på Lindholm Høje, og endelig 4. *Produktionen*, som blev afholdt på Københavns Universitet i marts 2012. Intentionen med seminarerne var at fastholde den gode bredt funderede samtale, som var grundlagt i workshopperne og samtidig udmønte diskussionerne og resultaterne i fagfællebedømte seminarrapporter, som omfattede de væsentligste af indlæggene.

Seminarrapporter fra det første og sidste seminar udkom næsten med det samme og blev udgivet af Saxo-Instituttet, Københavns Universitet, i *Arkæologiske skrifter 9 og 11*. Af forskellige praktiske årsager lod resultaterne fra seminar 2 og 3 vente på sig, og man må i den grad rose redaktøren for, at hun trods alt har formået at få samlet nogle artikler og forfattere fra seminarer, som blev afholdt for ti år siden.

Smedens rum 2 og 3 ligger i sit layout i forlængelse af de to tidligere udkomne bind. Illustrationerne er oplægsholdernes egne, og det giver naturligvis et noget heterogent udtryk, men generelt er artiklerne velillustrerede, og teksten velredigeret og letlæselig. Sproget er dansk og norsk.

Spændvidden i indlæggene og af diskussionen på seminarerne var som nævnt bred. Det fremgår også tydeligt af artiklerne i indeværende bind. *Smedens rum 2 og 3* indeholder ti artikler, som indholdsmæssigt falder i flere grupper. To væsentlige oversigtsartikler “Smedens Materialer” af Arne Jouttijärvi og “Jernudvinning i Sydøst-Norge før Vikingetid”

af Jan Henning Larsen er begge vægtige og velskrevne *stand der forskning*-artikler. Den første giver et velkomment overblik over anvendelse og proveniens af jern og stål i det danske materiale på baggrund af de analyser, som Arne Jouttijärvi har gennemført indtil da. Jan Henning Larsens artikel giver et overblik over udviklingen af jernudvindingen i den sydøstlig del af Norge. Det er et centralt område i norsk jernudvinding, og det er yderst interessant, at udviklingen på flere væsentlige parametre adskiller sig fundamentalt fra det samtidige billede i Danmark.

Den næste gruppe artikler: "Stålproduktion i Danmark i middelalderen" af Lars Pagh, "Smedens materialer og processer i to skriftlige kilder fra 1500-1600-tallet" af Esben Klinker Hansen og "Tanker om smedens plads i den middelalderlige landsby" af Kamma Marie Poulsen-Hansen fokuserer alle tre på forskellige aspekter af den middelalderlige udnyttelse af jern, dets rolle og smedens rolle. Alle tre artikler har baggrund i primærmateriale eller primære kilder og er ligeledes yderst læseværdige og tankevækkende, og de angiver forskellige vinkler, hvorved vi kan kigge den middelalderlige smed over skuldrene.

Trods afstand i tid og rum ligger Lars Christian Nørbachs artikel "Græske vaser og jernudvindingsovne" sig ind i samme spor. På baggrund af motiver på to græske vaser er Nørbach på jagt efter smeden og hans værktøj. Forfatteren peger på, at jernudvidningen, smedningen og bronze-støberens meget vel kan være sider af samme sag og udført af samme personkreds. Kamma Hansen-Poulsens "Slagge fra Nordskrænten" diskuterer den tidligste introduktion af jernhåndtering på dansk grund. Artiklen er et fint diskussionsoplæg, men er måske lidt ud af kontekst her.

For sig selv står "En jernmagers erfaringer med Drenghovedovnen" af Jens Jørgen Olesen. Jens Jørgen Olsen er en af landets mest erfarende og dygtigste jernmagere, og her deler han rundhåndet ud

af de erfaringer, han har opnået gennem et langt arbejdsliv, der har været dedikeret jernudvinding, eksperimentalarkæologi og formidling. Jens Jørgen Olsen giver os både en opskrift på jernudvinding og en løftet pegefinger i forhold til ikke at glemme samarbejdet på tværs af faggrænser, når vi prøver at forstå et håndværk.

To artikler, "Materialet i gulvet" af Turi Thomsen og "Jernvinne i Oppland" af Tom H. Borse Haraldsen, har mere metodisk karakter. Den første er en diskussion af udgravningsmetoder for komplicerede anlæg som smedjer, mens den sidste artikel er en projektpræsentation.

Når man sætter sig til at læse en samling af 10 år gamle artikler, er det naturligvis spørgsmålet, i hvilket omfang de stadig har relevans. "Jernvinne i Oppland" er et projekt, som skulle afsluttes i 2013, og i dette tilfælde ville det være mere relevant med en opsamling, men med den ene undtagelse syntes artiklerne generelt stadig at være relevante. For det første tager de enten udgangspunkt i udgravningsmateriale eller i egne analyser af et arkæologisk eller historisk datasæt, men aktualiteten ligger måske primært set i, at det er relativt lidt nyt materiale, der er publiceret om smedning, håndværk og jernudvinding i den mellemliggende periode.

Det er entydigt, at *Smedens rum 2 og 3* kun indeholder en fraktion af indlæggene fra de to seminarer, og det er naturligvis ærgerligt, at de øvrige indlæg er gået tabt. Så ud over at indeholde nogle særdeles væsentlige artikler fremstår *Smedens rum 2 og 3* lidt fraktioneret og uden tydelig retning, men det er en arbejdsrapport, og det er på den baggrund og i særdeleshed på baggrund af de øvrige bind i serien, at den får sin styrke og sin relevans.

Ser man samlet hen over de tre bind, indeholder de i alt 30 artikler, som leverer et vægtigt bidrag til hele det spændende og relevante forskningsfelt, som både jernet, jernhåndteringen og smeden er, men også bidrag til håndværk og dets betydning i mere generel forstand. Der er både

oversigter, fremlæggelse af primærmateriale, synteser og diskussionsoplæg. Det har således været en fornøjelse at placere *Smedens rum 2 og 3* på dens velfortjente plads i reolen midt mellem *Smedens rum 1* og *Smedens rum 4*.

Martin Winther Olesen
Museum Midtjylland

Hans Krongaard Kristensen: *Asmild Kirke og Kloster*. Viborg Museum & Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg 2021. 211 sider. ISBN 978-87-93423-63-3. Pris: 360 DKK.

Nu er turen kommet til Asmild ved Viborg i det, der er blevet en serie af bøger om danske klostre. Der foreligger således en publikation, *Asmild Kirke og Kloster*, af den tidligere universitetslektor i middelalderarkæologi, Hans Krongaard Kristensen. Det var ikke uventet, at en bog om netop Asmild var på vej. Det er et oplagt valg, da Krongaard Kristensen selv deltog i arkæologiske undersøgelser af kirken allerede i 1970'erne og 80'erne, beskrev dem sammen med andre gejstlige institutioner i sin bog *Middelalderbyen Viborg* (1987) og tillige er bosat i nærheden af Asmild. Dertil er anlægget et godt valg for en grundig gennemgang. Og vælge er man nødt til, da der har været 138 klostre i det middelalderlige Danmark, som alle måske behøver eller fortjener en analyse og præsentation.

Asmild Kirke, Kloster og Gård er et anlæg med en kompliceret historie, hvor kilderne kun belyser dele af forløbet, selv om der har været relativt omfattende undersøgelser: I anden halvdel af 1000-tallet blev opført en basilika af frådsten og granit med såkaldt saksisk støtteveksel, hver anden pille i skibet var firkantet, hver anden rund. Kirken, som var viet Sankt Margrethe, lå på østsiden af Viborgsøerne, men da der i princippet var

landforbindelse tværs over søerne, blev den opfattet som en bykirke. I nærheden lå Asmild Bispegård. Kirken tilføjes i 1100-tallet et vestværk; en apside i vest og tvillingetårne. Biskop Eskil af Viborg blev dræbt i kirken af kong Erik Emunes mænd i 1132. Den blev indrettet som et augustinerkloster for nonner, antageligt i 1167. Der blev bygget et langhuskor i tegl i midten af 1200-årene, og nordsiden af skibet blev ombygget. I 1300-tallet brændte kirken og klosteret, hvorefter vestværket og det meste af sideskibet i syd blev sløjftet. Også i 1300-tallet blev forbindelsen til Viborg afskåret, da Erik Menved anlagde en tvangsborg ved byen, og vandstanden i søerne blev forhøjet. I senmiddelalderen blev et nyt tårn tilføjet i vest. Efter Reformationen blev også sideskibet i nord nedbrudt og nonnepulpituret sløjftet. Det samme gjorde klosterlængerne, som var placeret ved kirkens sydside. Asmild Kloster blev en hovedgård og forlenet bort. Senere blev klosteret privatiseret og hærget af flere brande.

I årene omkring 1950 foretog arkitekten Carl Georg Schultz arkæologiske udgravninger ved kirken, hvor vestværket blev påvist, ligesom en runesten blev opdaget indmuret. På runestenen omtales en Thorgunn, som måske kan knyttes til den såkaldte Thorgunnaslægten, også kaldet Thrugotslægten, der havde medlemmer som ærkebiskopperne Asser og Eskild, biskop Svend af Viborg og krønikeskriveren Svend Aggesen. I periode 1961-70 gennemførte middelalderarkæologen Erik Levin Nielsen årlige udgravninger i klostertomten, der nu ligger gemt under en parkeringsplads. Og i 1970'erne, 80'erne og 90'erne har bl.a. middelalderarkæologen Jens Velle og arkitekten Morten Aaman Sørensen undersøgt kirken. Det var i den sammenhæng, at der blev påvist en kvindegrov i vestværkets sydtårn, antageligt en såkaldt stiftergrav.

Som i de tidligere bøger i serien repræsenterer Krongaard Kristensens bog

et godt boghåndværk på alle måder. Forsidebilledet er tiltalende, teksten overvejende let at læse, det tospaltede layout professionelt udformet, og bogen er velillustreret med mange tegninger og fotografier, ofte i farve. Det findes en tematisk og systematisk gennemgang af kirken og klostret, der ligner den, som forfatteren har anvendt i sine andre bøger, og som kommer omkring det meste. Og hvis man er interesseret i kortfattet at orientere sig i hovedindholdet, giver kap. 10 en udmærket sammenfatning.

Atter må Krøngaard Kristensen berømmes for sin grundige præsentation af et kloster, hvor der er blevet foretaget omfattende arkæologiske undersøgelser, uden at materialet hidtil er blevet bearbejdet på en tilfredsstillende måde. Glimrende er det med de fem vedlagte plancher, hvor undersøgelserne er tegnet sammen. Krøngaard Kristensen skriver således udtrykkeligt, at det er en gåde, hvorfor den ansvarlige Erik Levin Nielsen ikke skrev nogen rapport fra sin mangeårige udgravningskampagne (jf. s. 9). En gåde er det måske, men slet ikke usædvanlig. Desværre var det næsten en regel ikke at skrive rapport ved mange arkæologiske undersøgelser rundt om i landet på den tid.

Som læser bliver man klogere på både det ene og andet: At basilikaer med vestværk forekom i Tyskland, og at kirken, da den blev opført, kan være inspireret af katedralen ved ærkesædet i Bremen. At kirken i Asmild næppe har været domkirke, som det tidligere er blevet hævdet, selv om biskoppen af Viborg blev dræbt i kirken under en messe. Og at skibet måske har været delt i to etager med almindelige sogneboer nede og nonnerne oppe på et pulpitur. At man egentlig ved ganske lidt om nonneklostret i Asmild. Således kun navnet på en eneste nonne, Thorgart, som levede i 1100-tallet, og hvor navnet kan antyde, at også hun var af Thorgunnaslægten (s. 90). Ligesom der kun kendes navnet på en priorisse, Maren

Laustdatter, som ledede klostret i tiden op til Reformationen (s. 90).

Men jeg synes, det er uheldigt i en bog med titlen *Asmild Kirke og Kloster* at læse så meget om andre kirker og klostre i Viborg (s. 27ff) samt to hele kapitler, der handler om nonneklostre alment, kap. 5 "Danske nonneklostre" og kap. 7 "Sammenligning med andre nonneklostre". Tre halve sider samt et helt opslag anvendes til fotografier af et alterskab og en alterkalk fra Ring Kloster, som, så vidt jeg kan læse, ikke behandles i teksten (s. 86, 103ff). Det er muligt, at kilderne til Asmilds historie svigter, og kapitlernes formidling af kundskab i sig selv er lærerig, men et så omfattende udblik hører simpelthen ikke hjemme her. Resultatet er en bog i bogen på 51 sider, altså omtrent ¼ af publikationen. Kapitlerne havde altså fungeret bedre i en selvstændig bog om de danske nonneklostre.

Så er der nogle detaljer i bogen, som denne anmelder gerne havde set uddybet: Svend Tveskæg anses ikke længere for at have grundlagt Lund ifølge de seneste dendrokronologiske dateringer af grave ved domkirken (s. 25, 28). Det var snarere hans far, Harald Blåtand. Jeg havde gerne fået endnu mere at vide om runestenen, som måske kan knyttes til en kendt slægt og fungere som udgangspunkt for at forstå, hvorfor der tidligt blev rejst en eksklusiv kirke i netop Asmild. Eksempelvis viser Fjenneslev på Sjælland og Bjäresjö i Skåne, at der kan findes en sammenhæng mellem forekomst af runesten, vikingetids storgårde, senere middelalderlige hovedgårde og kirkebygninger ud over det almindelige. Nogle gange bliver beskrivelsen for detaljeret eller teknisk efter min smag, eksempelvis når der redegøres for, hvor mange centimeter ti skift af tegl måler (s. 70, 75, 78). Eller når der lidt indforstået omtales "småsprossede dannebrogsvinduer" (s. 174). Og man bliver som læser nysgerrig efter at vide, hvorfor forfatteren af "forskellige årsager" ikke

har haft mulighed for at arbejde med genstandene selv fra klostret (s. 163). Det står end ikke forklaret i en note. Pandemien, eller ...? Jeg reagerer på de lidt modsætningsfulde kommentarer om at der skulle være opstået en myte i 1970'ernes kvindebevægelse om, at nonneklostre blev forsømt i forskningen, og at de alligevel af "forskellige årsager [blev, red.] undersøgt i mindre omfang" (s. 91 med note 1 jf. s. 146). Siden kan man måske beklage, at bogen helt har fokus på middelalderen. Man får således ikke meget at vide om eksempelvis kirkens indretning i tidlig moderne tid, nogle linjer og et par fotografier (s. 174f), men henvises da i stedet til Jens Vellevs bog *Asmild Klosterkirke i 900 år* (1990).

Denne anmeldelse har præsenteret kollegial ros og kritik, men sandheden er jo, at det var fantastisk, hvis nogen som Hans Krongaard Kristensen på samme systematiske måde tog udfordringen op med at præsentere et anlæg som Dalby Kirke, Kloster og Gård i Skåne. Det er også et anlæg med en kompliceret historie, en basilika fra 1000-tallet, hvor et augustinerkloster udvikles, et tilføjet vestværk i 1100-tallet, forhøjet med et bredt tårn samt en korudvidelse i 1200-tallet, hærget af en brand i 1300-tallet, reduceret på grund af eftermiddelalderlige nedrivninger, med en bevaret middelalderlig klosterlænge og to økonomibygninger samt i vestfundamenter efter et kongeligt palads, hvis det nu var det, indicier for en købstad samt en jagtpark. Man kan ønske sig meget, men nu foreligger der faktisk en bog, som bliver uundværlig for den, som er interesseret i Asmild og de danske nonneklostre.

Jes Wienberg
Historisk arkeologi
Institutionen för Arkeologi
och Antikens historia
Lunds Universitet

Rena Maguire: *Irish Late Iron Age Equestrian Equipment in its Insular and Continental Context*. Archaeopress. Oxford 2021. 294 sider. ISBN: 978-17-8969-991-3. Pris: 44.00 GBP.

Det kan være nyttigt at kigge mod andre områder og forskningstraditioner, hvis man vil sætte sine egne forskningsmetoder på prøve eller blot udvide sin horisont. *Irish Late Iron Age Equestrian Equipment in its Insular and Continental Context* hører til de sjældne indspark fra Irland om den ældre jernalder, der er materialebaseret og trækker paralleller til både Storbritannien, Europa og Skandinavien. Bogen bygger på Rena Maguires ph.d. fra 2018 fra Queen's University i Belfast, Nordirland. Som skandinavisk læser er det værd at have i mente, at sen jernalder i Storbritannien er perioden op til den romerske invasion af Britannien, dvs. 1. årh. f.Kr., mens betegnelsen i Irland omtrent dækker vores romerske jernalder, dvs. 400 e.Kr.

Kap. 1 (s. 1-5) er en introduktion til emnet. Forfatteren dækker en forskningsmæssig niche, da der kun har været forsket ganske lidt i irsk hesteudstyr fra jernalderen. I Skandinavien kendes den domesticerede hest fra tidlig bronzealder og frem og som ridedyr fra den seneste bronzealder. I Irland dukker hovedtøj tilsyneladende først op i de sidste to århundreder f.Kr., og selvom over 200 fragmenter af bidsler og hovedtøj kendes, findes der intet tilbundsående studie af denne genstandsgruppe før nu. Maguires mål er at afgøre, hvordan bidslerne var brugt, og hvorfor og hvad det fortæller om deres oprindelse og de mennesker, der brugte dem. Metoden er en gennemgang af materialet fra en praktisk synsvinkel og en følgende analyse af udbredelse af hver enkelt type, dens kontekst og deponering. Der lægges vægt på landskabsanalyser samt inddragelse af informationer om tidlige vejssystemer. Kapitlet slutter med en kort opsummering af de vigtigste resultater fra de følgende kapitler, hvilket giver et dejligt overblik.

I kap. 2 (s. 6-16) opruller Maguire en forskningshistorie, der er dybt påvirket af både ældre og moderne identitetspolitik. På trods af – eller måske snarere på grund af – de manglende vognfund er Irlands tidlige jernalderhistorie sovset ind i fremkomsten af en ‘keltisk identitet’, der fik startskuddet med Edward Lhuysds lingvistiske studier omkring år 1700. Påvirkningen af tekstsamlinger som *the Ulster Cycle* og *Táin Bó Cúailnge* har gennemsyret tolkningerne af ikke mindst hesteudstyret, hvor man har set det som rester af de vogne, som dronning Mebh af Connaught brugte – det kunne man jo læse i *Táin Bó Cúailnge*.

Der er kun fundet få hesteknogler, og ingen af dem er daterede. Det begrænsede primærmateriale betyder, at man til dato reelt ikke har viden om, hvilke typer heste der blev anvendt i jernalderens Irland. Her er Maguires tidligere arbejde væsentligt, da hun bruger størrelsen af den funktionelle del af biddet til at afgøre både brug og størrelse af hestene. Konklusionen var dengang som nu, at både lokale ponyer og større dyr var til stede, sidstnævnte introduceret via handel og gaveudveksling.

Efter gennemgangen af den irske forskning hidtil står man tilbage med en klar fornemmelse af, at den kronologiske og metodiske stringens har haltet noget. Maguire pointerer selv, at der mangler en kronologisk forståelse og kronologiske arbejder i det hele taget, og at det må være grundlaget for genstandsforskningen. I kapitel 1 nævnes faktisk en ny kronologi fra 2012, der inddeler en tidlig jernalder i Irland fra 700-400 f.Kr., en udviklet jernalder (400-1 f.Kr.) og en sen jernalder (1-400 e.Kr.) uden af disse overordnede perioder defineres præcist. Det er også her, at bogens største udfordring ligger, for forfatteren tager ikke konsekvensen af denne iagttagelse, og mulige dateringer og argumentationen herfor er spredt ud over de forskellige kapitler.

Et meget kort udsyn til Europa fremhæver vores egen Conrad Engelhardt, der allerede i midten af 1800-tallet pegede på ligheder mellem de irske Y-formede hovedtøjsdele og de U-formede *kehlberge*, der kendes fra de klassiske våbenoffermoser i Danmark og Nordtyskland. Man kan dog undre sig over, at det spektakulære fund af dobbelt hesteudstyr fra Bækkedal, Nordjylland, nævnes som brugt af almindelige landbrugsheste – det må være en fejlskrivning.

Kap. 3 (s. 17-34) har overskriften “The Irish Iron Age bridle: Form, function, use-wear, and fit”, og her går Maguire ned i de hestetekniske aspekter – her kommer ordforklaringen i starten af bogen til sin ret. Basalt set skal hestens hovedtøj facilitere kommunikation mellem hest og rytter; andre aspekter er også vigtige, men her fokuseres på hovedtøj og især biddet (i munden på hesten), bidringene (som sidder udenn for hestens kind) og Y-stykket, der sidder under hestens hoved og er forbundet til remme om hestens bryst (dvs. en funktion et sted imellem en hackamore og en martingale, som forhindrer hesten i at kaste med hovedet). Som nævnt flere gange i teksten er Y-stykket sammenligneligt med de *kehlberge*, vi finder i Sydsandinavien og Nordtyskland, men en interessant forskel er, at hvor de germanske *kehlberge* var fleksible og kunne reguleres til at passe til forskellige heste, synes det irske Y-stykke at være fremstillet til et specifikt dyr.

Stort set alle europæiske jernalderbid er variationer over trenserne, som vi også bruger i dag. Kun få af de hovedtøj, vi finder, er bidløse, om end forfatteren med rette tager forbehold for brugen af organiske bid og hovedtøj. Maguire læner sig op ad Joseph Raftery, Richard Haworth og Barry Rafterys typologier af biddele, som inddeles i typerne/stilene A-E. Y-stykkerne får ekstra opmærksomhed: de inddeles i to hovedtyper (1 og 2) med hhv. seks og tre undertyper. Det ville

have været nyttigt, hvis alle undertyper var afbildet i Fig. 3.7, ligesom den præcise forskel på hovedtyperne 1 og 2 stadig står lidt uklart for denne anmelder.

Gennemgangen af slidspor på alle bid og Y-stykker viser overraskende, at kun en ganske lille procentdel må have været anvendt til kørsel. Stort set alle slidspor er sammenlignelige med moderne slid og tyder på et godt kendskab til ridning og brug af de rigtige bid til den enkelte (ride-)hest. Det pointeres, at der stort set aldrig er spor efter rituel ødelæggelse af hovedtøjet før nedlægning. Forfatteren tolker dette som pragmatikkens vægtning over ritualerne, men det er vel snarere tegn på andre ritualer i Irland – hovedtøjet bliver jo stadig nedlagt rituel, og i flere tilfælde er der kun fundet dele af bidslet. Naturligvis kan det skyldes bevaringsmæssige og antikvariske årsager, men det kunne også være en rituel fragmentering af hovedtøjet, som derpå nedlagdes i forskellige kontekster. Maguire kunne have styrket bogen, hvis hun havde taget diskussionen om rituel nedlægning op – ikke mindst på grund af de mange fund i depoter og vådområder. Det ville også have gjort sammenligningen med de sydsandinaviske våbenofferfund mere overbevisende – ikke mindst pga. forkerte dateringer og en misforståelse af dateringsmetoderne, som i Danmark ikke primært bygger på møntfund.

Da der kun er ganske få knoglefund af heste fra Irland fra ældre jernalder, tyer Maguire til målinger af den funktionelle del af biddet for at få en fornemmelse af variationen i størrelse af hestene. Metoden er almindelig anerkendt (større hest = større hoved = længere bid), når der tages forbehold for naturlig variation. De fleste bid har passet til heste, som vi i dag vil karakterisere som store ponyer, dvs. 145-150 cm høje målt ved skulderen. Overraskende nok er variationen stor, hvilket både tyder på, at hestene har haft forskellige funktioner, men indikerer

også, at man har taget større dyr ind med henblik på systematisk avl.

Kap. 4 (s. 35-51) tager livtag med diskussionen om de 'historiske keltere' og La Tène-kulturen, som blev introduceret allerede i kapitel 2. Keltisk kultur fylder meget i dag i særligt Irland og det vestlige England, hvor musik, historie og kunst har skabt en nutidig forestilling om fortidens identitet og etnicitet. Om Polybios, Livius eller Cæsars keltere rent faktisk har noget som helst at gøre med den arkæologiske Hallstatt- eller La Tène-kultur, er derimod tvivlsomt.

Maguire introducerer kort de forskellige La Tène-stile i Europa og går hurtigt videre til de La Tène-inspirerede stile i Irland. Igen er problemet bidslernes manglende datering og dårligt dokumenterede kontekst, for dels er de fleste fund gjort i 19. årh og det tidlige 20. årh., hvor man ikke har registreret kontekst og præcist findested, dels er mange fund af bidsler og -dele gjort i (akkumulerede?) votivfund, der ikke kan dateres præcist. På trods af problemerne med at datere stilarter gør forfatteren et forsøg på at dekonstruere de forskellige stilelementer. Hun ser de nederlandske kurvede bid som forløber eller inspiration til de irske, da de har samme tekniske funktion i hestens mund. Hun mener, at de er bragt til Britannien via romerske kavalerienheder.

Stilanalyserne fører til symbolik, og her argumenterer Maguire for, at D- og E-biddene er inspireret af romerske fallostalismaner, der ofte er en del af romersk hesteudstyr. Det har denne anmelder noget svært ved at genkende. Hvis der skulle være inspirationer til den svungne bid-del med takker, så kan jeg se en større lighed med en stiliseret delfin, som i øvrigt også er et yndet romersk motiv, end en fallos. Maguire argumenterer ligeledes for symbolers mulige kontinuitet og indfører begrebet *boundary objects*, dvs. hybridgenstande, der har fungeret som en manipulation af identiteter. Den stadige genforhandling

af identitet på hver side af en grænse fører til mere iøjefaldende identitetsmarkører. Kapitlet afslutter med et længe ventet bud på bidslernes interne kronologi ud fra sammenligninger med både stilelementer og møntfund.

I kap. 5 (s. 53-76) med den poetiske overskrift "Horses make a landscape look more beautiful" anskuer Maguire materialet fra en helt anden synsvinkel, nemlig udbredelse og landskabsanalyse. Landskabsanalysen hviler delvist på de meget praktiske spørgsmål: Hvor kunne heste græsse, og hvor kunne de trænes? Interessant – og ikke så overraskende – falder udbredelsen omtrent sammen med udbredelsen af irsk La Tène-inspireret metalarbejde, hvor der ses en tydelig linje på tværs af øen fra Galway i vest til Dundalk i øst. Syd for denne linje er der kun få fund. Det er vigtigt at bemærke, at de linære forløb ikke knyttes til anlæggelsen af moderne veje, da størstedelen af fundene er gjort før udbygningen af vejnettet. Til gengæld er det muligt, at grupperingerne kan knyttes til de gamle vejforløb. Sammenlignes med romerske fund i Irland er billedet også delvist overlappende, dog findes der kun få romerske fund i den midterste og vestlige del af øen, men forholdsvis mange biddeldele.

En anden indgangsvinkel er Maguires undersøgelse af udbredelsen af størrelsen af biddene, dvs. størrelsen af hestene. Her er materialet efter anmelderens mening ikke stort nok til at være repræsentativt, og det er svært at adskille farverne på figuren, men idéen er grundlæggende god. Fundene analyseres også ud fra deres landskabsmæssige tilknytning, og man kan undre sig over, at man før har postuleret en stærk tilknytning til vådområder, når hovedparten af fundstederne er ukendte. Maguire viser, at der foruden en tilknytning til vådområder i lige så høj grad ses en tilknytning til græsland og til fysiske strukturer såsom indhegninger, cirkulære høje eller forter. Men den reelle fordeling

af langt størstedelen af fundene er dog stadig ukendt. En registrering af tilknytningen til områder med folkløse og tidlige kirkelige områder er usædvanlig, set med skandinaviske øjne, og bliver ikke helt ført til dørs. Det kunne ellers have været interessant, hvis fundene kunne pege på ældre rituelle centre eller samlingspladser.

I kap. 6 (s. 77-94) løftes blikket ud over Irland, og forfatteren søger den regionale og kulturelle oprindelse af det irske hovedtøj. Bid fra England, Skotland og Wales er meget ofte sammenlignet med de irske, da de også er dekorerede, men både hvad angår funktion og stil, er ligheden ikke overbevisende: De er mere varierede og har ligget anderledes i munden på hesten. Dog er det muligt, argumenterer Maguire, at de mere sofistikerede irske bidtyper kan knyttes sammen med Agricolas kampagner i anden halvdel af 1. årh. e.Kr. Agricolas rytteri var sandsynligvis baseret på de bataviske rytterenheder fra det nuværende Holland. Foruden det romerske kavaleri kigges også mod Skandinavien og Nordtyskland med de store våbenofferfund fra (især) Thorsbjerg. Her konkluderer forfatteren, at de sydsandinaviske/nordtyske bidler kun har få ligheder med de irske fra samme periode. Om end der (igen) er forvirring om dateringerne af de danske og nordtyske våbenofferfund.

I det sidste kapitel (kap. 7, s. 95-99) samler Maguire op og peger på nye veje for fremtidig forskning. Et grundigt katalog og 119 tegnede plancher afslutter bogen.

Der er ingen tvivl om, at *Irish Late Iron Age Equestrian Equipment in its Insular and Continental Context* primært er en bog for forskere i heste og hestudstyr. Der findes godt nok en grundig ordforklaring på s. X-XI, men det er bestemt en fordel at være bekendt med den del af forskningen. Den praktiske tilgang, hvor funktionen af biddet og Y-stykket er i centrum, er bogens styrke. Det er tydeligt, at forfatteren er dybt inde i sit stof. Til gengæld er henvisningerne til f.eks. det skandinaviske

materiale ensidig. Det er forståeligt, at Maguire bygger på Nina Laus publikation af Thorsbjergfundet fra 2014, men inddragelsen af og henvisningerne til Illerup Ådal (som ofte staves Ilerup) og Vimose er ikke helt overbevisende. Som skandinavisk læser sidder man tilbage med fornemmelsen af, at forfatteren ikke helt har forstået våbenofrenes mange faser, deres dateringer og dateringsmetoder. Der er flere fejl, og meget af materialet henvises til 1. og 2. årh. i stedet for 3. årh., hvor hovedparten hører hjemme. Man kan også undre sig over den næsten konsekvente skelnen mellem *Germanic* og *Danish* – hvad er forskellen?

Foruden manglen på henvisninger til primærlitteratur i det skandinaviske materiale, savnes der i det hele taget henvisninger, når lokaliteter nævnes. Der nævnes mange paralleller i f.eks. England, Wales og Skotland, hvor henvisningen mangler. Det ville også have styrket bogen, at gennemgangen af kronologi var samlet. Vi hører tidligt, at det irske materiale stort set ikke kan dateres, men på s. 50 kommer en argumentation for dateringer af en del af materialet. En mere stringent rækkefølge ville også gøre sig, f.eks. hører vi forløberen for Y-stykket på s. 29 under rekonstruktion af bidsler, men forklaringen hører logisk set til på s. 24 ved gennemgangen af baggrunden og udviklingen af Y-stykket. På samme måde diskuteres flere steder beviser for kørsel med vogn, uden at diskussionen gøres helt færdig. Den slags diskussioner kunne med fordel være samlet i ét afsnit. Antallet af biddele og Y-stykker varierer også gennem bogen, ligesom der er et par andre småfejl (en grundig redaktør ville hurtigt have lugget dem ud). Udsyn til England og Europa får flere afsnit i forskellige kapitler osv. En mere stringent gennemgang ville gøre det meget lettere for læseren, for bogen fremstår noget rodet. Katalog og plancher er lette at gå til og giver det overblik, som den lidt rodede opbygning mangler. Dog

kunne denne anmelder have ønsket flere illustrationer af parallelmaterialet, og en større forskel på farver og symboler på de mange udbredelseskort; i flere tilfælde er det umuligt at se forskel på angivelserne i diagrammer og udbredelseskort.

Når det er sagt, er bogen bestemt værd at læse for dem med interesse for hesteudstyr eller irsk jernalder. Maguires styrke er helt klart hendes viden om genstandene, deres brug og funktion. Her er en forfatter, der kan sit stof, og resultaterne af funktions- og slidsporsanalyserne er både overbevisende og tankevækkende. Der er forfriskende idéer til at trække nye oplysninger ud af et vanskeligt materiale – også selvom materialets historie prøver at modsætte sig rationelle og stringente analyser. Læsningen af bogen giver også et velkomment indblik i en helt anden forskningstradition end den dansk/germanske. En forskningstradition, hvor sagn og myter spiller en ikke ubetydelig rolle i analyser og fortolkninger, hvor den moderne identitetspolitik hele tiden forsøger at påvirke forskernes tolkninger, og hvor man skal være meget bevidst om, hvordan forskning kan bruges og misbruges. Den irske jernalderhistorie har været et miks af folkløse, kunst, musik og arkæologi, og Maguires bidrag er en velkommen fornuftens stemme i debatten.

Xenia Pauli Jensen
Moesgaard Museum

Eigil Nikolaisen, Peter Birch & Per Nielsen (red.): *Under Harjas fane. Arkæologi af hjertens lyst.* Forlaget Ravnerock. Otterup 2021. 285 sider. ISBN: 978-87-94173-00-1. Pris: 250 DKK.

I 2021 kunne den fynske arkæologiforening Harja fejre 50-års jubilæum, og i den anledning udkom denne bog. I forordet står, at amatørarkæologi er både nys-

gerrighed, faglig viden, lokalkendskab og ikke mindst socialt samvær. Redaktionen har ønsket at give en anderledes vinkel på arkæologien og vise betydningen af at dele sin interesse med ligesindede. Med den indledende artikel "Hobby på hjernen" fortæller lektor i neurobiologi Åsa Fex Svenningsen, at det faktisk er sundt for hjernen at have en hobby.

Egil Nikolajsen har været medlem af Harja siden begyndelsen, og i en periode har han også været formand. Han bringer en levende og velskrevet beretning om foreningens historie fra begyndelsen i 1971 og frem til i dag. Her læser man bl.a. om Harjas samarbejde med fagarkæologer, udgravningslejr, publikationer og medlemsblade. Mens andre foreninger af historisk tilsnit oplever et vigende medlemstal, kan man konstatere, at Harja lever videre i bedste velgående.

At der også i tidligere tider har været en levende interesse for historie og arkæologi på Fyn, fremgår af Lone C. Nørgaards historie om samleren Charles Nielsen. Han opbyggede i første halvdel af 1900-årene Hindsholm Egnsmuseum, der stadig er tilgængelig for offentligheden.

Interessen for arkæologi behøver ikke at være medfødt. Det fremgår af Per Niensens artikel om Valdemar Jensen. Da Jensen nærmede sig pensionsalderen, begyndte han at interessere sig for slægtsforskning, men i 1974 blev han tilfældigt involveret i en arkæologisk udgravning, og herefter var han helt opslugt af arkæologien. Han deltog i flere udgravninger og lavede en registrant over fortidsminder på Tåsinge. Dertil kommer, at han var en eminent formidler, som skrev flere bøger om fortidsminder på Tåsinge, ligesom han også lavede en turistguide.

Kapitlet om Anders Jæger, postbudet fra Bogense, der blev museumsmand, er et kapitel for sig. Herom beretter Lucy Bergström. Næsten alle, der i nyere tid har beskæftiget sig med arkæologi på Fyn, har mødt Jæger. Da han i 1963 undersøgte

en mørk plet i en mark, og det viste sig at være en brandpletgrav, var han som ramt af lynet. Det medførte en livslang interesse for arkæologi, og der udviklede sig et tæt samarbejde mellem ham og Erling Albrechtsen på Fyns Stiftsmuseum. Anders Jægers skarpe iagttagelsesevne førte til opdagelsen af både stenalderboplads og gravplads fra jernalderen. Albrechtsen overlod tillidsfuldt udgravningsarbejdet til Anders Jæger, der var en meget dygtig og samvittighedsfuld udgraver. Dertil kom, at den finger-nemme Jæger også havde store evner som konservator. Han har i tidens løb sammen-sat mange knuste urner, og det nød Erling Albrechtsen godt af i sit arbejde med et stort værk om fynske jernaldergrave.

Anders Jæger blev Harjas første og længst siddende formand. Det blev til 14 år. I 1973 blev han ansat som leder af Nordfyns Museum i Bogense og fortsatte samtidig med at være postbud. Det var altid en fornøjelse at være i selskab med den muntre og meget humoristiske Anders Jæger. Hvis man så tilmed var så heldig at blive inviteret med hjem til en udsøgt middag, som hans kone Else leverede, så følte man sig privilegeret og velkommen på Fyn. Anders Jæger døde i 2015.

Egnen omkring Korinth på Syd-fyn er rig på fortidslevn, og det har beskæftiget flere generationer af historisk og arkæologisk interesserede. Nu er det Harja-medlemmet Leif Rasmussen, der fører an i dette arbejde. Herom beretter Trine Hedegård Jensen og Erik Ehmsen. Leif Rasmussen har deltaget i flere af Harjas gravelejr og stået i spidsen for et omfattende rekognoscerings- og registreringsarbejde i omegnen af Korinth. Desuden har han været både formand og kasserer i Harja. I 2011 udnævnte SDA (Sammen-slutningen af Danske Amatørarkæologer) Leif Rasmussen til *Årets arkæolog* som en anerkendelse af hans virke som foreningsmand og registrator.

Svend Amlund fortæller om, hvordan hans interesse for arkæologi har udviklet

sig i flere retninger. Det har medført deltagelse i Harjas gravejere, detektorarbejde og undervandsarkæologi.

At denne interesse kan føre i vidt forskellige retninger, fremgår også af Per Nielsens bidrag. Han begyndte tidligt at slå flint og har i tidens løb eksperimenteret meget som flintsmed.

Som for så mange andre begyndte Steen Agersøs interesse for arkæologi med rekognosceringsture efter oldsager. Med tiden begyndte han at gå med metaldetektor, og her fandt han sin niche. Det førte bl.a. til fundet af den spændende og fundrige vikingetidshandelsplads Havsmarken på Ærø. Yderligere har han deltaget i mange detektortræf, der også har omfattet en tur til Norge.

Mogens Bo Henriksen bidrager med en udførlig og interessant artikel om detektorarkæologiens historie lige fra den spæde og noget famlende begyndelse med militære minesøgere og frem til i dag, hvor detektorarbejdet fylder meget i museumsverdenen.

Den stigende brug af metaldetektor gav Harja nye udfordringer. Det medførte, at der blev oprettet en detektorgruppe i foreningens regi. Herom beretter Glenn Abrahamsson. Der blev afholdt detektortræf i samarbejde med foreningen Tellus, ligesom der blev arrangeret ture til udlandet. Harja afholdt desuden kurser for detektorbrugere og udarbejdede en vejledning om detektorbrug.

Henrik Thrane, som fra 1972 til 1996 var leder af Fyns Stiftsmuseum, reflekterer over, hvordan forholdene var dengang. Det var en tid med få ansatte på museerne og beskedne økonomiske rammer. I denne noget anstrengte situation havde han stor glæde af den hjælp, han fik fra amatørarkæologerne, bl.a. ved den epokegørende udgravning af Lusehøj.

Søren H. Andersen, som nu er seniorforsker ved Moesgaard Museum, skriver om, hvordan han i barndommen begyndte at lede efter oldsager. Som fagarkæolog

har han gennem mange år arbejdet med udgravninger på Fyn. Det har omfattet Bro-bopladsen på Nordfyn opdaget af Anders Jæger. Her var den første boplads fra Brommekulturen fundet vest for Storebælt. Den undersøiske stenalderboplads Tybrind Vig blev opdaget af en frømandsklub fra Fredericia under ledelse af Hans Dal. I et tæt samarbejde med denne gruppe gennemførte Søren H. Andersen i løbet af ni år den største undervandsudgravning i Nordeuropa. Også andre steder på Fyn, bl.a. ved Gamborg Fjord, har han gennemført undersøgelser i tæt samarbejde med amatørarkæologer, og han fremhæver det frugtbare samarbejde med dem.

Jørgen Holm begyndte også som oldsagssamler i barndommen. Som fagarkæolog har han først og fremmest interesseret sig for den ældste jægerstenalder fra tiden lige efter sidste istids afslutning. På Fyn har han bl.a. deltaget i udgravningen af ovennævnte boplads. Andre steder har han foretaget undersøgelser på baggrund af fynske amatørarkæologers fund.

Mogens Bo Henriksen giver en oversigt over fund fra den ældste jægerstenalder i Den fynske Øgruppe gennem de sidste 25 år. Her har amatørarkæologernes rekognosceringer spillet en vigtig rolle.

Afslutningsvis fortæller Per Nielsen om Harjas seneste gravejrer, der fandt sted ved Kirkeby Vænge nær Svendborg. Her blev der i samarbejde med Svendborg Museum gravet på en boplads fra Maglemosekulturen. Her berettes om både udgravningen og det hyggelige lejrLiv.

Denne bog kan varmt anbefales. Det er opmuntrende at læse om disse ildsjæle, som på forskellig vis ofrer en stor del af deres fritid på arkæologien som hobby. Da bogen udkom sidste år, blev den da også godt modtaget og var udsolgt i løbet af kort tid.

*Jens Jeppesen
Moesgaard Museum*

Jonas Monié Nordin: *The Scandinavian Early Modern World. A Global Historical Archaeology.* Routledge. London/ New York 2020. 292 sider. ISBN 978-0-367-34807-6. Pris: 120 GBP.

Arkæologi som fagområde har i løbet af en årrække udvidet sig, så det i dag omfatter alle perioder og er praktiseret globalt. Der findes endog forskning om fremtidens kulturarv og menneskets materielle spor i verdensrummet. Længe var arkæologi i praksis identisk med forhistorisk arkæologi. Så blev der etableret en middelalderarkæologi, som senere er blevet udstrakt i tid, så den kom til at inkludere Renæssancen for så at blive til en historisk arkæologi, altså en arkæologi for alle perioder og samfund, der anvender skriftsprog. Hvor middelalderarkæologi fokuserer på netop middelalderen som periode i et europæisk perspektiv, har historisk arkæologi fået stor interesse for den tidligt moderne og moderne tid samt globale perspektiv.

Den svenske arkæolog Jonas Monié Nordin har selv fulgt denne udvikling. Han disputerede med en afhandling om landskabet Dalarna i senmiddelalderen, *När makten blev synlig* (2005), skrev så en populær guidebog, *Det medeltida Dalarna och Västmanland* (2009), og har derefter specialiseret sig i den tidlige moderne tid, mest 1600-tallet, hvor kan nævnes, at han var medredaktør for antologien *Modernitetens materialitet* (2010 med Anna Lihammer; anmeldt i Kuml 2011) og *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity* (2013 med Magdalena Naum). Sidstnævnte antologi samler et antal artikler om skandinavisk kolonialisme med eksempler fra Nordskandinavien, Nordatlanten, Vestafrika, Vestindien og Nordamerika. Nu har Nordin selv gennemført et studium i forlængelse af den tidligere antologi, som præsenterer en stor syntese med fokus på "det lange 1600-tal", tiden fra slutningen af 1500-tallet til

anden halvdel af 1700-tallet. Bogen er et eksempel på historisk arkæologi med et globalt udblik.

The Scandinavian Early Modern World er udgivet af forlaget Routledge i deres kompakte standardformat i en indbundet og hæftet udgave og er også tilgængelig som e-bog. Illustrationerne er relativt mange, alle i sort/hvid. Teksten er let at læse og meget konkret med talrige eksempler på navne, pladser og hændelser.

Bogen indledes med en fortegnelse over billedmaterialet, et forord med tak, en introduktion efterfulgt af otte kapitler, hvor de centrale er seks case-studies, sidst kommer referencer og et indeks. Men bogen er med sit mylder af personer, hændelser, pladser med deres fund, bygninger og landskab ikke let at referere, hvorfor der kun skal gives nogle hovedlinjer:

I "Introduction: local matters, global things: Scandinavia and the birth of the global world" præsenterer den tidligt moderne periode, ca 1500-1789, og hvilke geografiske områder som bliver aktuelle. Skandinavien defineres bredt, da Danmark-Norge og Sverige har haft skiftende grænser og indflydelse over større områder. Her præsenteres begrebet "metodisk nationalisme", dvs. at den nuværende stats grænser danner ramme om studiet af fortiden.

Kapitel 1, "Situating Scandinavia in the early modern world", redegør for nogle teoretiske og metodiske overvejelser med mange navne på forskere og deres værker, som viser, hvilken forskningsmæssig kontekst bogen vil indgå i. Her diskuteres kolonialisme, globalisering og modernitet samt bringes atter på bane den "metodiske nationalisme", som skulle præge historisk arkæologi. Hensigten er at decentralisere Vesteuropa og samtidig vise, at Skandinavien og ikke mindst dets nordlige områder, tidligere kaldt Lapland, nu Sameland eller Sápmi, har haft en vigtig rolle i udviklingen, ikke bare de store koloniale magter som Portugal, Spanien, Nederlan-

dene og England. Metodisk introduceres en undersøgelse med fremhævelser af individer, hændelser og rejser til flere kontinenter.

Kap. 2, "A sea to distant waters: silver, spices, whales, and the making of a Scandinavia, Arctic, and Indian world", fokuserer på kontakterne med Ceylon/ Sri Lanka og Indien, hvor Danmark etablerede en koloni, Trankebar, på Indiens østkyst, samt anlæggelsen af sølvminen i Kongsberg i Norge. Sølv var nødvendigt, da man i Asien kun accepterede det som betalingsmiddel. Som central person i Nordins fortælling er Ove Gjedde, der en tid var lensmand i Norge og delejer af minen i Kongsberg. I 1996 udgravede man rester af flagskibet Elephanten, som var bygget i Nederlandene i 1606, en tid tilhørte Sverige, var med Gjedde 1618-22 på ekspedition til Sri Lanka og Indien og i 1626 blev sænket i Nyhavn i København, da man byggede havnen. I skibet blev fundet en kokosnød, måske hjembragt fra rejsen til Asien.

Kap. 3, "Living, producing, and industrializing in the early modern world", fortsætter med Gjedde, hans herregård Tommarp i Skåne og residens i Store Kannikegade i København, begge er i øvrigt bevarede. Siden kommer det til at handle især om nederländeren Louis de Geer, som etablerer sig i Mellemsverige med jernværk og kobberstøbning, med paladser i Amsterdam, Norrköping, Stockholm samt Löfstabruk i Uppland. Våbenproduktionen blev her efter afslutningen af Trediveårskrigen i 1648 orienteret mod det voksende engelske marked og Atlanthandlen. I kontrast fremhæves kulsvieren Martin Moniér og hans kone, Magdalena de Nys, begge indvandrede valloner fra det nuværende Belgien; de arbejdede ved Löfstabruk og har aner til forfatteren.

Kap. 4, "The alluring North: tying Northern Scandinavia to the global world" handler om minedrift i Sápmi

og med brødrene Abraham og Jakob Momma-Reenstierna, født i det nuværende Tyskland, men adlet i Sverige. Der redegøres for deres aktiviteter i Tornådal, hvor grænsen nu går mellem Sverige og Finland. Det koloniale marked for mes-sing var vigtigt for brødrene, altså en legering af kobber og zink. Og der redegøres for sølvminer i Nasafjäll i Norrbotten. Da minen ved Silbojokk i Nasafjället blev ødelagt i 1659 af dansk-norske soldater som et led i en økonomisk krig, blev der i stedet åbnet sølvminer i Kvikkjokk og i Norrbotten. Der nævnes også Johan Graan, der som eneste samer blev adlet. Her vises, hvordan moderniteten kommer til udtryk i arkitekturen, videnskabelige samlinger, nye teknikker, grænser mellem mennesker og måling af tiden. Det sker på samme måde hjemme som under fjerne himmelstrøg i koloniale plantager.

Kap. 5, "In America and back: connecting the Atlantic", fokuserer på den svenske koloni New Sweden i Delaware i Nordamerika. Den eksisterede i tiden 1638-55, hvorefter den blev erobret af det nederlandske kompagni og kort efter af englænderne. En central person er her guvernøren Johan Printz, der lod sy en dragt af perler gjort af sneglehuse, "wampum", som var de lokale indianers betalingsmiddel. Det fremhæves, hvordan nybyggerne blev påvirket af indianernes levevis, og hvordan indianerne blev påvirket af det udefrakommende, samtidigt som de tydeliggjorde deres identitet i gravskicket. Deres by Strickler var større end mange europæiske byer og blev befæstet.

Kap. 6, "On the Gold Coast: material, political, and social entanglement between West Africa and Scandinavia", ser nærmere på den skandinaviske etablering af kolonier i Vestafrika, talende kaldt Guldkysten. Det noteres, at det berømte Cape Coast Castle i nuværende Ghana, berygtet som udskibningssted for slaver, havde sin oprindelse som et svensk fort, Carolusborg. Ellers er det Danmark, som

får en langvarig koloni her, Den danske Guldkyst med forterne Frederiksborg og senere Christiansborg. Af personer kan nævnes “mægleren” Jon Claesson Acrosan, som i princippet bliver et navn, der går i arv som betegnelse på en, der har tilstrækkelig kundskab til at kunne fungere som et formidlende forbindelsesled mellem de lokale og de udefrakommende.

Kap. 7, “People and colonial spaces: the Caribbean and Scandinavia revisited”, handler dels om Dansk Vestindien, de danske kolonier i Det karibiske Hav, bestående af øerne Sankt Croix, Sankt Jan og Sankt Thomas, dels atter om det samiske område. Øerne blev omsider solgt til USA i 1917. Kapitlet indledes med redegørelsen for et oprør på Sankt Jan 1734-35, der sluttede i et kollektivt selvmord. Den vellykkede revolution på Haiti i 1791 tages som udtryk for, at også det, som opfattes som periferi, var en del af moderniteten. Siden forflytter teksten sig til pladser som Lycksele i Västerbotten og Arjeplog i Norrbotten.

Afsluttende i kap. 8, “Toxic modernity: connecting past and present”, samles trådene, og bogen sammenfattes med kritiske tanker igen om kolonialisme, globalisering og modernitet. Læseren bliver gjort opmærksom på, at UNESCO ikke giver tilfredsstillende information i Røros i Norge og Falun i Sverige, om hvilken rolle verdensarvene, der begge er kobberminer, har spillet i et koloniale netværk, som strækker sig over flere kontinenter. Og diskussionen genoptages om historisk arkæologi og behovet for et globalt udblik.

The Scandinavian Early Modern World præsenterer en stor global fortælling om sammenhænge mellem fænomener, som umiddelbart er geografisk adskilte fra hinanden, men som alligevel er forbundet i årsager og i mange tilfælde af individer, som var aktive på flere steder i verden: Eksempelvis hvorfor Sverige ved Roskildefreden i 1658 får Trøndelag i Norge med Røros, som en økonomisk vigtig

kobbermine; det varede imidlertid kun i to år. For kobberet herfra og fra Falun i Sverige anvendes i transaktioner både i Vestafrika og i Amerika. Eller hvordan Ove Gjedde også i 1600-tallet var aktiv i såvel Trankebar i Asien, Skåne, København som Kongsberg i Norge.

Nordins værk er ikke en fortælling som sociologen Immanuel Wallersteins verdenssystemteori, hvor det handler om økonomiske konjunkturer og kapitalakkumulation på et verdensplan, men en anden slags global fortælling, der er sammensat af mange små historier med navngivne individer som aktører, med redegørelser for deres livshistorie, med hændelsesforløb, befæstninger, byer, markedspladser, fort, paladser, torp, parker, plantager, miner, havne og skibe. Her findes fascinerende genstande med deres biografi, bevaret i museer eller fundet i udgravninger, samt kort og andre billeder, som analyseres. Flere hovedkapitler tager således i princip udgangspunkt i et konkret fund.

I en tidsskriftsartikel “Being on the inside, forgetting to look out. The need for a historical archaeology of global relevance” (2011) argumenterede Nordin og Gunhild Eriksdotter for, at historisk arkæologi var præget af “metodisk nationalisme”, altså at den nuværende stats grænser danner ramme om studiet af fortiden. Hensigten med artiklen var selvfølgelig, som det ofte er tilfældet, at motivere det valg af studium, man selv har foretaget. Men kritikken er berettiget. Alt for ofte har man holdt sig med et nationalt perspektiv og dermed ikke været i stand til at se, hvordan store udviklinger hænger sammen.

Nordin har her tydeliggjort eller afsløret sammenhænge, som ikke bliver synlige i et nationalt perspektiv. Det kræver idérigdom, bred læsning og kundskab. Han har, hvilket også behøves, besøgt alle eller de fleste steder, som beskrives. At bryde med den metodiske nationalisme og gennemføre globale studier, så det ikke blot bliver overfladiske sammenligninger

eller udblik langs etablerede netværk, som i sig selv er en af mange konsekvenser af kolonialismen, er således særdeles givende, men kommer ikke uden anstrengelse.

Nu er det ikke helt nyt at overskride dagens landegrænser. Selv har denne anmelder flere gange læst forfatteren Thorkild Hansens bøger *Jens Munk* (1965) og slavetrigologien *Slavernes kyst* (1967), *Slavernes Skibe* (1968) og *Slavernes Øer* (1970), som behandlede nogle af de samme spørgsmål og lokaliteter og individer, eksempelvis Jens Munk og Ove Gjedde. Jens Munk var født i Norge, kom til Portugal og boede nogle år i Brasilien, var på en ekspedition til Spitsbergen og fik til opgave af Christian IV at lede efter en søvej til Indien nord om Amerika; Jens Munk havde Ove Gjedde som konkurrent. Unægtelig er hensigten og perspektivet hos Nordin et andet end hos Hansen, som satte det handlingskraftige individ i centrum som helt (eller antihelt) i sine bøger, der genremæssigt er blevet karakteriseret som 'historisk dokumentarisme'. Hansens bøger findes ikke i den ellers omfattende referenceliste hos Nordin.

Hansen havde nok i lighed med undertegnede reageret på det moralske eller politiske tonefald, der af og til kigger frem hos Nordin. Ja, kolonialisme er at fordømme, det blev måske en katastrofe (s. 186), da europæerne kom til Vestafrika; det er et "horrifying" højt antal slaver, som portugisere sejlede over Atlanten (s. 188), og måske var der et "metabolic search for profit" (s. 216), minedrift efterlader et forurenede landskab og kan endnu forurene århundreder efter (s. 242), ligesom Østersøen måske er døende (s. 242f). Er det nødvendigt at formulere det i en bog om 1600-tallet? Hvorfor behøver forfatteren at skrive det? Enhver tid eller generation har vel sine sammenhænge, sine aktuelle måder at skrive om fortiden, sine motiveringer. Engang var det i lyset af marxismen, nu står postkolonialisme og klima, også på den akademiske dagsorden.

Siden kan man fundere over, hvorfor centrale personer i Nordins skildring af 1600-tallet beskrives som "kosmopolitter", nok ment positivt. Er det en projektion af en akademisk generation, hvor det er eller var nødvendigt for karrieren at være internationalt anerkendt, at rejse og arbejde på tværs af grænserne? Måske kommer eftervirkninger af coronapandemien og flyveskam knyttet til spørgsmålet om klimaforandringer til at ændre på den opfattelse.

Et ofte forekommende begreb i bogen er *entanglement* (sammenfiltring). Nordin viser, hvordan fænomener netop er sammenfiltret med hinanden eller hænger sammen. Men bogen selv er også sammenfiltret. For selv om der er casestudier fordelt på et antal hovedkapitler, så er eksemplerne, navnene, stederne og detaljerne så mange, at det undertiden bliver vanskeligt at følge med. Ove Gjedde behandles i kap. 2, men også i begyndelsen af kap. 3. Midt i kap. 7 hopper man fra Vestindien til samerne uden rigtig at forstå hvorfor. Måske er det tilsigtet, at fortællingen skal være sådan, med en rød tråd, som går hid og did – hvis ikke havde jeg foretaget en opstramning af dispositionen.

Publiceringen hos Routledge tillader måske ikke større billeder eller gengivelse i farver, selv om deres bøger er dyre. Det er synd, for gengivelser af gamle kort er blevet så små, at det ikke går at læse teksten eller identificere lokaliteter. Og for øvrigt, da navnene er mange, havde et eller flere moderne kort været en pædagogisk hjælp. Denne anmelder måtte ofte anvende Wikipedia for at forstå, hvor man befandt sig.

Siden historikeren Fernand Braudel møntede udtrykket "det lange 16. århundrede" og senere Eric Hobsbawm "det lange 19. århundrede", er det blevet populært med udnævnelsen af lange og korte århundreder. En hastig søgning på Google viser, at udtrykket er anvendt om de fleste århundreder siden 500-tallet med forskellige definitioner af længden. Måske har vi stadig et behov for at bruge alternative

periodiseringer, når vi søger at fortolke fortiden på nye måder.

Ros, ris og refleksioner altså, som det skal være, men afsluttende: *The Scandinavian Early Modern World* af Jonas Monié Nordin er velskrevet og tankevækkende. En imponerende publikation med mange nye iagttagelser og idéer. Den er et mønstereksempel på den nye globale historiske arkæologi, hvor det overbevisende vises, at den tidlige moderne epoke lagde grunden til meget, som senere blev kendetegnende for moderniteten.

Jes Wienberg
Historisk arkeologi
Institutionen för Arkeologi
och Antikens historia
Lunds Universitet

Anne Pedersen & Merethe Schifter Bagge (red.): *Horse and rider in the Late Viking Age – Equestrian burial in perspective.* Aarhus Universitetsforlag. Aarhus 2021. ISBN: 978-87-7184-998 1. Pris: 399 DKK.

Intet andet dyr har som hesten fået æren af at følge sin ejer i døden, hvad enten det er med hesten som ride- eller trækdyr, eller en symbolsk tilstedeværelse i form af udstyr, så ligger hesten på en klar førsteplads, når det kommer til animalske følgesvende. Det kunne godt tolkes som et ganske særligt forhold mellem menneske og hest, som sandsynligvis overskrider det rent praktiske behov for hurtig transport. Hvad forholdet egentlig bestod af, henstår dog stadig i det uviste, selv efter at have tilbragt mange timer i selskab med den ellers fagligt ekstremt grundige og vidtrækkende publikation *Horse and rider in the Late Viking Age – Equestrian burial in perspective.*

Publikationen omhandler ellers stort set alle aspekter om udgravningen af kammergraven fra Fregerslev, en sjælden grav, hvor en person fra det absolutte øverste

lag af samfundet var lagt til hvile med en hest og dens udstyr. Artiklerne er samlet i tre tematiske dele, hvor del 1 omhandler selve udgravningen og alle de efterfølgende undersøgelser. I denne del bliver man gang på gang imponeret over, hvad et fund som dette kan levere af information. Samtidig bliver man ekstremt bevidst om, hvor meget information der er blevet gravet bort på mange udgravninger på grund af tidligere tiders manglende viden og erfaring, økonomisk og tidsmæssigt pres og prioriteringer. De følgende del II og III, som perspektiverer Fregerslevfundet i det lokale og internationale perspektiv, kommer uvægerligt til at lide under en nagende mistanke om, at mange teorier og konklusioner kunne have set meget anderledes ud, hvis tidligere tiders heste og menneskegrave var blevet udgravet og undersøgt med den fagkundskab og grundighed, som der er blevet lagt for dagen i forbindelse med graven i Fregerslev.

Var denne grav blevet udgravet for 20 år siden, havde der næppe været meget information at hente. Ved første øjekast kan man få det indtryk, at graven nærmest er tom? At hesten og dens ejer er der intet tilbage. Tror man. For de næste 100 sider er en ren tour de force i, hvad der er muligt i arkæologien, når man undersøger det, man ikke kan se med det blotte øje, og har den rette finansiering til rådighed. En af artiklerne, "Mapping invisible traces", kunne let havde været overskriften for hele denne del: Man bliver introduceret til, hvordan man først i felten må arbejde på stedet med at finde kreative løsninger til at opsamle og sikre store dele af graven i præparat. Her følger man helt tæt alle faser i skabelsen af viden: Hvad vi ved, hvorfor vi ved det, og hvordan har vi opnået denne viden? I artiklen bliver det understreget, at graven slet ikke er tom, men også at særlige kemiske forhold har resulteret i en hastig og voldsom nedbrydning af organisk materie. Hest og menneske er simpelthen ætset bort.

Ønsker man et aktuelt indblik i, hvad der er muligt inden for de naturvidenskabelige undersøgelser, konservering og udgravningsteknikker i laboratorier, er Fregerslev-publikationen en guldgrube. Her 'spiller arkæologien med musklerne', og selvom ikke alle undersøgelser er færdiggjort, fremlægges der i publikationen imponerende resultater. Nogle af teknikkerne er måske formidlet på en måde, som kræver noget forhåndskundskab og/eller tålmodighed, og forfatternes argument havde været overbevisende nok uden 5-6 siders data i tabeller, man med fordel kunne have placeret i et appendiks.

Del II og III fremstår efter dette blik ind i fremtidige potentialer, næsten noget tilbageskuende. Der bringes ikke voldsomt mange nyheder til bords, men perspektivering til resten af Europa og Eurasien er med til at understrege Fregerlevsfundets internationale forbindelser: De udenlandske materialer og teknikker, graven indeholder, placeres i en lang europæisk og eurasiske, næsten heraldisk, symbolik, forløber til middelalderens idealiserede og pansrede ridder.

Man bliver som tidligere nævnt også ekstremt bevidst om, at mange af disse fund repræsenterer mistet potentiale. Her er naturligvis et fokus på hestens udstyr, der selv under bevaringsforhold som Fregerslev, ofte er godt bevaret og repræsenteret. Men hvor anderledes ville vores viden havde set ud, hvis alle kammergrave var underkastet Fregerslevgravens lup?

Publikationens sidste artikler tager os sydpå til kavaleriet i Det Karolingiske Rige og øst over stepperne. Her behøver man ikke at spekulere på betydningen af hestens rolle i militæret eller samfundet. Stridsheste dukker op i samtlige kilder, og for steppennomadernes vedkommende er hestens rolle fuldstændig afgørende. Den er kulturen. Nomadiske rytterfolk dukker sent op i arkæologien og har indtil nu efterladt få fysiske spor, men der ligger et spændende potentiale og venter. Her

kunne man måske komme tættere på et spørgsmål, som udgravningen ved Fregerslev ikke besvarer: Med ret hårdhændede midler, voldsomme bid og sporer, har man behersket hesten. Muligvis har dette været nødvendigt i en kampsituation, hvor det bogstaveligt gælder liv eller død, men afhængighedsforholdet mellem menneske og hest er ikke belyst. Hvilken relation har forholdet skabt? Er den nedlagte hest en stridshest, eller er den symbolet på et udenlandsk ideal, man ønskede at vise sin tilknytning til? Funktionsundersøgelsen af det rekonstruerede bid understreger, at ridning er en implicit og ikke overførbare viden. Evnen til at kunne føle og aflæse hestens krop og reaktioner erhverves gennem mange års erfaring, som kan skabe en brutal eller nænsom rytter. Hvilken slags rytter var den gravlagte? Vi ved det ikke. Dog har de grundige undersøgelser påvist en lille, men vigtig detalje: I Graven er der nedlagt en foderpose med havre. I døden, efter at være blevet slået ned for at følge sin herre, har man alligevel set hesten som et selvstændigt individ med egne behov og sørget for, at den fik en mulepose med foder til den lange rejse mod Valhalla.

Sara Heil Jensen
Kulturhistorisk museum
Oslo Universitet

Sven Rosborn (med bidrag af Tomas Sielski): *Vikingakungens gulds katt. Om upptäckten av ett unikt manuskript, kung Harald Blåtands grav och placeringen av fästet Jomsborg*. Malmö 2021. 364 sider. ISBN 978-91-986780-0-0. Pris 299 SEK.

Nyheden slog ned som en bombe i 2014, at der eksisterede en guldplade med Harald Gormssøns navn, tolket som en mindeskrive for den danske konge Harald Blåtand, ligesom kongens grav var blevet identificeret i nutidens Polen. Og så tilkom yderligere en nyhed: At man havde opdaget en

tidligere ukendt krønike, *Gesta Wulinensis ecclesiae pontificum*, forfattet af et øjenvidne til centrale hændelser i Haralds liv.

Siden da er vi blevet fodret med *teasers* i form af tekster samt film på YouTube om fundet. Nyheden er blevet fulgt af en omfattende debat, om det kan være sandt eller ej, en debat præget af tilhængernes og modstandernes skråsikre påstande, af kraftig kritik og forsøg på forsvar. Nu er bogen om fundet, eller snarere opdagelsen af fundet, omsider udkommet, *Vikingakungens gulds katt*. Bogen er efterfølgende blevet oversat til dansk og engelsk og har fået opmærksomhed i de traditionelle medier.

Forfatteren er Sven Rosborn, uddannet middelalderarkæolog med en licentiatafhandling, *Kompanihuset i Malmö* (1973), en mangeårig karriere som afdelingschef på Malmö Museer, derefter forskningschef på Fotevikens Museum – som hovedsageligt er en rekonstrueret vikingeby – en af initiativtagerne til tidsskriftet *Populär Historia* samt forfatter til en lang række mere eller mindre populære bøger og artikler, hvor *Den skånska historien. Vikingarna* (2004), *Søsterkirkene og Steinhuset på Granavollen* (2014) og *Det medeltida Malmö* (2016) kan fremhæves. Sven Rosborn er altså arkæolog, entreprenør og flittig skribent.

Vikingakungens gulds katt er indbundet, i tospaltet layout, skrevet i et let læst sprog og rigt illustreret. Bogen giver således et populærvidenskabeligt indtryk, selvom der henvises videre i noter. Man mødes dog af et omslag af ganske kitchet karakter med runer (Rökstenen), gulds kiven og silhuetten af vikinger i solnedgang – noget, som snarere leder tankerne mod en skønlitterær roman i vikingemiljø. Den maleriske beskrivelse af kong Harald Klaks ankomst til Ingelheim i Tyskland i 826 og formuleringer, der indrammer Snorri Sturluson, “Svår det och yxan hängde löst på väggen; det var en tid av intriger och blodsdåd”, efterlader et indtryk af fiktion, eller at Sturluson er et forbillede for forfatteren (s. 61, 131). Udvalget af bogens fotografier er

tematisk eller kronologisk ufokuseret – her optræder således alt fra Gundestrupkarret (s. 64) til situationen, hvor forfatteren for første gang blev præsenteret for gulds kiven (s. 211).

Bogen består af et forord, syv hovedkapitler, et bilag, noter samt en præsentation af forfatteren. Hovedkapitlerne er “Vikingatiden” (s. 7-94), som er en redegørelse, hvor der her og i det følgende er et udstrakt genbrug af tekst og illustrationer fra en tidligere bog (Rosborn 2004). Forfatteren slår åbne døre ind, såsom at perioden faktisk ikke var så barbarisk, at det var en international tid, at man havde evne til at organisere sig, og at kvinderne havde en stærk stilling (s. 41, også 153). Men identifikationen af såkaldte dromoner – byzantinske skibe med udstikkende køl – på skånske runesten er dog en opmærksomhed værd (s. 85ff jf. Rosborn 2004, s. 126ff). “Historien om Harald Blåtand” (s. 95-183), hvor krøniken *Gesta Wulinensis ecclesiae pontificum* anvendes for at give en ny skildring af tiden, bringer meget nyt til torvs. “Harald Blåtands grav” (s. 184-206) fortæller med mange forviklinger om fundet af graven i 1841 og af Hiddenseeskatten i 1872. “Historien efter 2:a världskriget” (s. 207-230) handler om, hvad der skete ved krigsafslutningen i 1945, og hvordan materialet, som bruges i bogen, kom i Sielski-familjens besiddelse. “Innehållet i Harald Blåtands grav” (s. 231-265) præsenterer skatten i alle dele. “Historiska aspekter kring Polenfyndet” (s. 266-307) diskuterer eksistensen og lokaliseringen af Jomsborg. I “Funderingar vid Harald Blåtands grav” (s. 308-324) grubler forfatteren over Gorms slægt, at Jomsborg har kontrolleret salthandel, at trelleborgene kan tolkes som tyske tvangsborger, for Harald blev tysk lyd konge, og hvorfor graven og dens skat forblev urørt i en hedensk region, og at både Bamberg- og Cammin-skrinet kan have tilhørt Harald Blåtand. Herefter følger “Håndskriftsbilag: Uddrag af *Gesta Wulinensis ecclesiae pontificum* (s. 325-355).

Bogens sensationelle påstande er, at man har identificeret Harald Blåtands grav ved Wiejkowo i dagens Polen, 5 km øst for Wollin, tæt ved Østersøens kyst og den tyske grænse; at han var begravet med en guldskat; at dele af skatten er den samme som den berømte Hiddensee-skat i Tyskland; at nordhøjen i Jelling blev opført for Gorm den Gamles dronning Thyra; at skelettet, som er fundet i et kammer under Jelling Kirke, ikke tilhører Haralds far Gorm, men Haralds ældre broder, Knud Danaast, som blev dræbt i et togt til Irland; at Svend Tveskægs far ikke var Harald, men Knud; derimod giftede Harald sig med den gravide enke, Tove, så han blev Svens fosterfar; at Jomsborg har eksisteret ikke langt fra Wollin, datidens Jumne; og endelig at en forsvundet krønike beskriver den danske historie mellem 941 og 1012 samt perioden 1140-73 og dermed giver indblik i hidtil ukendte forhold. Nå ja, mere kunne nævnes, såsom at Skåne blev erobret i 964 på kongens vegne af Harald Blåtands nevø, Guldharald, Knud Danaasts søn, og at Toke Gormssøn 975 lagde hjørnesteinen til et tempel i *Lvntarum*; det hidtil ældste belæg for byen Lund.

Det meste giver faktisk god mening på den måde, at forfatteren giver bud på løsningen af gamle gåder i danmarkshistorien fra en tid, hvor de arkæologiske og skriftlige kilder giver et meget ufuldstændigt billede: At Harald Blåtand flygtede til og døde i det slaviske område, er velkendt, og hans eventuelle begravelse i Roskilde – nævnt hos Adam af Bremen – er beskrevet som utroværdigt af en kildekritisk dansk historiker (jf. Niels Lund, *Harald Blåtands død og hans begravelse i Roskilde?*, 1998). Ja, grave af kendte personer dukker op, som når Tutankhamons uforstyrrede grav blev opdaget i 1922, når et monument over formodentlig Philip II blev fundet i 1977 i Vergina i Grækenland, og når graven efter den engelske konge Richard III (*My kingdom for a horse!*) blev afdekket på en parkeringsplads i Leicester

i 2012. Og nye vikingetidsskatte findes, f.eks. Fæstedskatten nær Ribe i 2016. Hiddensee-skatten er blevet anset som fremstillet i et dansk kongeligt værksted. I præsteindberetningerne i 1600-årene nævnes, at nordhøjen i Jelling netop var bygget over Thyra. Allerede den svensk-tyske arkæolog Jörn Staecker argumenterede for, at den gravlagte i Jelling Kirke var Knud Danaast. Jomsborg er kommet og gået i forskningen, men den sagnomspundne plads fik fornyet aktualitet fra 1930'erne med opdagelsen af Trelleborg på Sjælland. Selv en krønike kan dukke op uventet, selvom dens eksistens ikke var helt ukendt, hvilket Poul Helgesens Skibby-krønike er et eksempel på, da den blev genfundet indmuret i apsisen i Skibby Kirke i 1650. Og Lund er de senere år blevet dateret på dendrokronologisk vis til Harald Blåtands regeringstid.

Men selvom det kan være meningsfuldt, behøver det ikke at være sandt. Og er det sandt, behøver det også at sandsynliggøres, så det bliver overbevisende. Kan det således være et spørgsmål om en forfalsket guldplade og krønike, som det er blevet hævdet, altså om skrøner, om skønlitteratur? Der kendes jo forfalskninger fra både middelalderen og nutiden: Som eksempel kan nævnes "Det konstantinske gavebrev", der blev skrevet i 700-årene og afsløret som forfalskning i 1440. Og i nutiden kendes flere eksempler såsom den omdiskuterede *Zions Vises protokoller*, Kensington-runestenen, Piltdown-mennesket, Drakes messingplade, Vinlands-kortet og senest en tekst på papyrus, der nævner Kristi kone. Danske antikvariske instanser har da også tilsyneladende valgt at afvise eller ikke tage stilling til fundet af guldsatten (s. 210, 213).

I *Vikingakungens guldsatt* beskrives jomsvikingerne som lokaliseret i et grænseland mellem rendyrket sagn, forskønnet historie og den historiske virkelighed (s. 302). Det samme kan siges om bogen selv. Vikingetiden, jomsvikinger, Harald Blå-

tand, Jellingdynastiet, børn, som finder gemte guldskatte, nazister og modstandskæmpere under 2. Verdenskrig og – med på et hjørne – den kendte købmand og arkæolog Heinrich Schliemann, som fandt og udgravede myternes Troja, samt et dokument beseglet af Tempelridderordenen. Advarselsklokkerne begynder at ringe. Men tænk, om det er sandt?!

Nu til kilderne, som er centrale: Harald Blåtands formodede grav i Wiejkowo i dagens Polen, en stenkrypt eller -kammer, opdaget i 1841 af den 11 år gamle Heinrich Boldt i forbindelse med fornyelsen af en kirke og igen (eller senest) tilgængelig i 1945, hvor den blev besøgt af brødrene Michael, Theodor og Stefan Sielski, mens den i dag ikke er synlig. Dens eksistens bygger på dagbøger fra især Heinrichs onkel, som var præst, samt på breve og vidnesbyrd, som vi får omtalt og refereret, men ikke får adgang til (s. 184ff, 207ff).

En guldskat i graven, som på samme måde bliver omtalt og refereret, men som vi ikke får mulighed for at tage del i – bortset fra en støbt guldskive, der blev fundet i stenkammeret i 1945 og er havnet i Sverige, da finderens familie flyttede til Sverige i 1980'erne. Her tager den da 10-årige Maja Sielski skiven med til skolen, og historien ruller i gang (s. 207ff). Skiven bliver omhyggeligt præsenteret og bærer på fremsiden teksten "ARALD/ CVRMSVN/ REX AD TAN/ ER SCON J/ VMN CIV/ ALDIN", læst som "Harald Gormssøn, konge over daner, Skåne, Jumne, byen Oldenborg"; på bagsiden er præget et kors (s. 233ff).

Ud over skiven skulle der til skatten tilhøre "flera hundra småmynt, silverstavar och guldtrådar" (s. 244), blandt dette skulle findes en mønt slået under Otto III, 983-1002, samt en byzantinsk mønt fra Basilius II, 976-1025, begge i familiens eje. Der skulle have været to thorshamre af guld, "korsen med djävulsansikten" (s. 246), og der findes flere fotografier af en afstøbning i sølv af det ene, men

begge er forsvundne; sølvkopien, som findes på et fotografi, har en påfaldende lighed med et fund fra Skåne fra 1877, som det er muligt at købe moderne kopier af på nettet (s. 246 fig. 185 jf. S. 251 fig. 190; f.eks. pandahall.com). Et skrin skulle have eksisteret, "Ett skrin, dekorerat med ben och metall", som er forsvundet, men sammenlignes med Bamberg- og Cammin-skrinet, og hvor sidstnævnte måske kan gemme sig i en nu overdækket bunker i Polen. Der fandtes nogle blyplader med tekst, "Av tyngden trodde vi att dessa också var av guld" (s. 259), som også er forsvundet. Videre to sværd, et kranium, et sølvbæger, et hylster til et krucifiks, et par sølvarmringe og to bronzearmringe, hvoraf kun en armring af bronze synes bevaret (s. 264f).

Hiddensee-skatten anses for at være en del af Harald Blåtands skat, da finderens skulle have nedgravet dele af sin andel af skatten i området, hvor den er fundet ved en stormflod i 1872, alt ifølge nogle dagbøger, som vi får refereret af forfatteren, men ikke har adgang til (s. 201ff).

Jomsborg foreslås efter studier af landskabet og med henvisning til flere skattefund at være lokaliseret på et næs nord om Wiejkowo, ca. 6 km nordøst for Wolin (s. 311ff). Lokaliteten er endnu ikke undersøgt.

Endelig præsenteres en krønike, *Gesta Wulinensis ecclesiae pontificum*, som beskriver den danske historie 941-1012 samt 1140-73. Størstedelen skulle være forfattet af præsten Avico, som havde været i tjeneste hos Harald Blåtand (s. 267f). Krøniken er forsvundet, men kan måske findes i et polsk statsligt arkiv; hvilket eller hvilke får vi dog ikke at vide (s. 230, 269). Indholdet af krøniken er kendt gennem en afskrift fra den latinske originaltekst til polsk i 1963, udført af Antonina Chmielinska, 1898-ca. 1980 (s. 228ff, 267ff). Krøniken præsenteres imidlertid ikke i sin helhed i foreliggende bog, men "relevanta" dele ledsaget af en moderne oversættelse til

svensk, samt fotografier af et udvalg af sider af Chmielinskas kladdehæfte. Krøniken har mærkelige datoangivelser, "17 oktober", "sista juni", "29 juni" og "7 december" (s. 334, 336, 340), hvilket, som påpeget af historikeren Kurt Villads Jensen, kan tyde på at den er et falsum.

Vi står altså med et formodet gravkammer, som ikke er tilgængeligt, en skat, som er forsvundet, bortset fra en guldskeive, som ikke kan dateres, et par mønter, nogle fotografier af en kopi af en thorshammer, som kan være moderne, samt en bronzearmring. Endvidere en hypotetisk forklaring på nedlæggelsen af Hiddensee-skatten og en ikke undersøgt lokalitet udpeget som Jomsborg. Endelig, og ikke mindst, en formodet krønike, der kun præsenteres i små udvalg af tekster fra en formodet oversættelse til polsk fra 1963, samt en nutidig oversættelse til svensk. Det er ikke godt nok!

Der er også forhold undervejs, som gør, at man bliver skeptisk over for bogen: Hypoteser bliver til fakta, f.eks. det 11 m høje stentårn i Borgeby i Skåne og de mange trelleborge rundt om i landet (s. 142ff); at der ikke henvises til den seneste litteratur om trelleborgene, men henvises til Klavs Randsborg, *The Viking Age in Denmark* (1980) for en oversigt (s. 359 note 131), og ikke f.eks. til Else Roesdahl m.fl. *Aggersborg. The Viking-Age settlement and fortress* (2014). Man forbløffes over, hvordan forfatteren tager udgangspunkt i et forældet billede af vikingetiden, en 'stråmand', som han siden afviser. Man forundres over, at den kristne kong Harald Blåtand overhovedet får en guldskat med sig i sin grav. Og endelig bliver man overrasket over, hvordan den nyfundne krønike helt ukritisk bliver anvendt som en sandfærdig skildring, som om mere end 100 års udvikling af den historiske kildekritik har været forgæves.

Hvordan skal man vurdere bogens og dens sensationelle oplysninger? Altså hvordan er det med manden, den svenske

arkæolog Sven Rosborn, kan man affærdige ham, kan man så også affærdige bogen? Det kan jo være, at han i sin entusiasme her har opnuset noget vigtigt, så man bliver nødt til at gå efter bolden.

Kritikken har lydt, at nok publicerer han meget, men det er på Fotevikens Museums hjemmeside (fotevikensmuseum.se), på platforme som Academia og You-Tube samt på eget forlag. Teksterne er således ikke gået igennem en fagfællebedømmelse, som nu vinder frem i akademiske sammenhænge. Bogen ville måske blive forbedret, hvad gælder en del manglende henvisninger, hypoteser, der bliver til fakta, og forekomsten af rene spekulationer. Men fagfællesystemet er ingen garanti for kvalitet, og det kan være en hindring for nye og uventede idéer og anvendes oftest i sammenhænge, hvor fagfolk skriver til fagfolk.

Derimod må jeg fastslå, at bogen er dårligt skrevet og struktureret, hvilket sænker hele sagen. Den er rodet disponeret, hvor man kan have vanskeligt ved at følge med. Der er glidninger fra hypoteser til fakta. Der er en hyppig forekomst af superlativer, altså unødvendige overdrivelser med ord som "blomstrande", "mængd", "mæktig", "vældig" og "enorm". Rosborn iscenesætter sig selv som den kompetente fagmand, som ved "Ödets gudinna" (s. 184) bliver gjort opmærksom på guldskeiven, altså som helt i fortællingen. Han får præsenteret sig fire gange som museumschef, leder af en af de i Sverige største arkæologiske enheder samt en større mønt- og medaljesamling (s. 34, 184, 211, 364). Og folk, som er skeptiske eller afvisende, især hvad angår skiven, bliver omtalt med ord som "saknade kunskap", "häpnadsväckande påstående och lögner" (s. 184), "prestigetänkande" (s. 215), "felaktigt och förkastligt" (233), "oseriösa debatt" (s. 234), "fullständigt osannolika" (s. 238), "helt omöjligt" (s. 240), "fantasins värld", "definitivt inte trovärdigt" (s. 242), "fantasifulla och tvärsäkra

påståenden utan några som helst belägg genom fakta” (s. 266). Det ligner en bog skrevet af en engageret amatør, ikke af en professionel, og da ikke i betydningen af amatør som en, der elsker noget. I det hele taget er fundet fremlagt på en måde, hvor fortællingen om opdagelsen står i vejen for en saglig præsentation af fundet samt argumentation for, at det er ægte.

Få måneder efter, at den svenske udgave af bogen blev trykt, publicerede Rosborn en artikel “Aspekter på källmaterial kring Harald Blåtands grav i Polen” (Academia.com; sep. 2021), som præsenterede et antal “helt klare bevis” for, at fundet var ægte; en argumentation, som burde have været en del af bogen. Atter fremhæver han sin egen kompetence og gentager, at han blev afvist af danske myndigheder, og at breve – som vi ikke får adgang til – beretter, at guldsilveren fremkom i en stenkælder i 1945, og vi får at vide, at et forsvundet dokument fra 1267 navngiver krøniken, som omfatter 150 sider. Som argument for, at krøniken er ægte, angives fire forhold, som er omtalt i teksten, men som først blev arkæologisk kendt efter 1963: 1) Borgeby som fæstning/en trelleborg, ifølge Rosborn først foreslået af Rickard Holmberg i 1977 (det var nu 1973 af arkitekten Peter Bredsdorff) og påvist ved udgravninger i 1998. 2) At faser i nordhøjen i Jelling er dendrokronologisk dateret i 1987 til 958-59 og 964-65, hvilket passer med en beskrivelse i krøniken af Gorms begravelse af Thyra og flytningen af hendes grav. 3) At en fæstning i Lund nævnes anlagt i 974, hvor Rosborn selv i 2004 foreslog eksistensen af en ringborg (den er endnu en hypotese). Og 4), at der i 2011 er fundet mønter fra 900-årene i Lancashire med navnet på en konge “AIRDEKONUT”, hvilket ifølge krøniken er Gorms far, Knud den Høje (noget, som der hersker tvivl om). Men hele argumentationen forudsætter, at krøniken ikke er en forfalskning skrevet efter 1973/1977/1987/2004/2011. Og uanset, så har

vi stadig ikke fået adgang til afskriften af krøniken som helhed, endsige middelalderkrøniken på latin.

Skal vores danmarkshistorie nu omskrives? Nej! Så længe fundet ikke præsenteres på en overbevisende måde, som tillader andre end de direkte involverede at vurdere det nye, der eventuelt er fremkommet, bliver det ikke aktuelt. Enten står vi over for en sensation eller over for forfalskninger. Det er svært at afgøre entydigt, fordi vi er overladt til at tro på forfatteren af *Vikingakungens guldsilver*, samtidig med at han ivrigt og konsekvent holder kortene tæt til kroppen. Såfremt fundet er ægte, kan han måske berømmes for at have bragt fundet frem i den offentlige debat, men han er selv den største forhindring for, at det bliver taget alvorligt. Hvis fundet er ægte, er der mange problemer forude, hvor man kunne starte med at lede efter middelalderkrøniken og påbegynde arkæologiske undersøgelser ved den udpegede plads for Jomsborg. Og hvis det er en forfalskning, så kan det hele være lige meget.

Jes Wienberg
Historisk arkeologi
Institutionen för Arkeologi
och Antikens historia
Lunds Universitet

Ingunn Marit Røstad: *The Language of Jewellery. Dress-accessories and Negotiations of Identity in Scandinavia, c. AD 400-650/700.* Norske Oldfunn XXXII. Oslo 2021. 394 sider. ISBN: 978-8-2026-9687-0. Pris: 419 NKR.

Siden Haakon Shetelig's studie af korsformede smykker i 1906 har der været en stærk tradition for studier af yngre jernalders smykker i norsk arkæologi. Vi har set talrige eksempler på det i forhold til kronologi, typologi og social betydning. Med udgivelsen af *The Language of Jewellery*

stadfæster Ingunn Marit Røstad sig som endnu en stærk arvtager til traditionen. Kombinationen af den stolte tradition tilsat nye perspektiver bør sikre Røstads bog en særlig plads i bogreolen hos enhver europæisk arkæolog med interesse for yngre jernalder.

Bogen er baseret på Røstads ph.d.-afhandling *Smykkenes Språk: Smykker og identitetsforhandlinger i Skandinavien ca. 400-650/700 e.Kr.* fra 2016, og den viser Røstad som en moderne arkæologisk forsker med fokus på identiteter og smykker fra yngre jernalder. Etnicitet og identiteter har skiftevis fyldt meget og lidt i den arkæologiske forskning afhængig af forskernes samtid. I de senere år er interessen øget, fordi etnicitet og identitet kan få os tættere på fortidens mennesker. Røstad understreger gentagne gange, at arkæologisk forskning er en afspejling af vores eget samfund, hvilket gør arkæologisk forskning foranderlig. Selvom det ikke er nyt, diskuterer Røstad denne problematik på inspirerende vis i forhold til emner som multikulturelle, forhistoriske samfund og politisk brug af arkæologi. Med tanke på den nuværende situation i Rusland og Ukraine er emnet højaktuelt.

Bogen består af otte kapitler og et katalog over de undersøgte genstande. Fokus er smykker som spor efter dragten, fordi dragtudstyret kan bruges til at kommunikere kulturelt og etnisk. Detaljegraden i bogen er stor, og Røstads bog er et overflødhedshorn af korsformede fibler, relieffibler, hægtespænder (*clasps*) og koniske fibler fra Norge, Sverige og Danmark. Hovedparten af de undersøgte smykker stammer fra Skandinavien med et særligt fokus på de norske smykker fra perioden 400-650/700 e.Kr. Interessant nok findes disse typer smykker i et stort, europæisk område omkring Nordsøen, England, på det nordlige europæiske kontinent og i Sydtykland. På den måde hænger Skandinavien genstandsmæssigt tæt sammen med andre dele af Europa i germansk jern-

alder. Røstad beskriver, at der til gengæld er stor forskel på de forskningsmæssige tilgange i den angelsaksiske og kontinentale forskning versus den skandinaviske forskning. Hvor emner som etnisk tilknytning og henføring til personer beskrevet i skriftlige kilder har fyldt meget i den kontinentale og angelsaksiske forskning, har den skandinaviske forskning fokuseret mere på den status, smykkerne udtrykte, og kulturelle kontakter. Røstad forener de to verdener med sin forskning, og dragten er et oplagt område til at præsentere nye perspektiver på de kulturelle og etniske omstændigheder i Skandinavien yngre jernalder. Med andre ord er etnicitet i Røstads opfattelse mere kompleks og foranderlig, end den tidligere overbevisning, om at en særlig genstand er ensbetydende med en fast og genkendelig identitet, tillader. Det betyder ikke, at vi skal stoppe med at studere etnicitet og identiteter, men at vi skal give plads til en mere kompleks forståelse – også når det kommer til dragt og dragttilbehør i yngre jernalder.

Røstads teoretiske udgangspunkt er stærkt inspireret af den engelske arkæolog Siân Jones' værker med et praksisteoretisk udgangspunkt til etnicitet. Tilgangen fremhæver etnicitet som dynamisk, multidimensionelt og kontekstafhængigt.

Ved at undersøge brugen af smykker i yngre jernalder mener Røstad, at hun kan studere kulturelle eller etniske grupperinger. Til det opstiller hun sin egen forklaringsmodel for etnicitet, hvor hele dragten bliver set som en måde at kommunikere etnicitet. Det handler dermed ikke kun om dragttilbehørets praktiske funktioner, men i lige så høj grad om måden, det blev brugt i datidens samfund. På den måde anskuer Røstad brugen af smykker som en delt kulturel forståelse, der både er skabt af og skaber den sociale praksis.

Det er umuligt at studere yngre jernalders fibler og smykker uden at beskæftige sig med kronologi og datering, så dette beskæftiger Røstad sig også med. Derudover

kombinerer Røstad Joachim Reichsteins og Eldrid Straumes/Siv Kristoffersens kronologier, hvilket ikke tidligere er gjort. Kombinationen bruger Røstad til at skabe en relativ kronologi, der bliver et udgangspunkt for at analysere udbredelsen af korsformede fibler. De kronologiske studier af den senere del af perioden tager udgangspunkt i Mogens Ørnsnes kronologi, så Røstads kapitel om kronologi kan give os alle en bedre forståelse for den kronologiske ramme i yngre jernalder i Skandinavien. Derudover giver sammenligninger mellem de mange kronologier en dybere indsigt i mulighederne for at undersøge etnicitet over tid og sted baseret på netop smykker. For de mindre kronologisk interesserede tilbyder den grafiske opstilling og sammenligning mellem kronologier en god indføring i dette yderst komplekse emne inddelt i både fibeltypen og periode.

Bogen indeholder ikke blot en grundig diskussion af typologisk kronologi og et stort antal udbredelseskort over dragtudstyret. Røstad præsenterer også en syntesedel med fokus på identitetsudtryk via dragten, hvor Skandinavien bliver delt ind i overordnede grupper baseret på kombinationer af genstandstyperne. Røstads forskning er baseret på et udvalg af genstande, men antyder alligevel nogle generelle tendenser i forhold til identitetsudtryk i Skandinavien. Dermed understreger Røstads resultater, at der er behov for at kombinere så mange enkeltdele af den forhistoriske verden som muligt, hvis vi vil tættere på helheden. Det er ikke længere tilstrækkeligt at fokusere på et lille, geografisk område eller en enkeltstående genstandstype. Styrken ligger i at kombinere store områder og mange genstandstyper.

For at tilgå smykker som udtryk for komplekse identiteter er det nødvendigt at forstå smykkernes kontekst, hvilket vil sige, måden de blev båret. Forskellige kombinationer af dragtudstyr viser, at et individ kan udtrykke flere samtidige identiteter med genstande. En lige så væ-

sentlig pointe er, at en fattigere udstyret kvindegrav ikke nødvendigvis er udtryk for en fattig kvinde fra samfundets lavere del. Der kan være mange forklaringer på tilstedevær/fracvær af de rigeste genstande i grave, ligesom genstande kan have en flersidet og dynamisk betydning. Røstads konklusioner gør måske ikke forskningen i yngre jernalder mere simpel, men den viser os de mange muligheder, der åbnes for med et stadigt voksende genstandsmateriale, nye metoder og teorier.

Et godt eksempel er, hvorfor det var nødvendigt at udtrykke etnisk eller kulturel identitet med kvindedragten. Et andet er fokus på de dynamiske identiteter, der udtrykkes i perioden. På samme tid kan smykker ses som udtryk for foranderlige identiteter og forbindelser over store geografiske afstande. Her kunne Røstad med fordel have inddraget Mads Kähler Holsts forskning i parallelle samfundsudviklinger, der understreger, at udvikling kan foregå samtidig flere steder.

En særlig ting, jeg vil fremhæve, er Røstads evne til at debattere vores forståelse for etniske grupperinger i yngre jernalder. Sådan tager hun forståelsen for smykkernes kronologiske udvikling i yngre jernalder og sætter i kontekst til periodens samfundsudviklinger, så det lykkes Røstad at bringe os et skridt tættere på yngre jernalders kvinder og samfund. På den måde kommer hun i mål med ønsket om at give plads til en mere kompleks opfattelse af identitet, etnicitet, dragt og dragttilbehør i yngre jernalder.

The Language of Jewellery er en vigtig udgivelse inden for det arkæologiske studie i germansk jernalders smykker, fordi Røstad kombinerer den norske tradition med studier af periodens smykker med en synteseforståelse for smykkernes foranderlige rolle i jernalderens komplekse og dynamiske samfund.

Katrine Balsgaard Juul
Svendborg Museum

Tobias Torfing: *Northern Networks. An Analysis of Three Neolithic Enclosures from the Jutland Peninsula.* Frühe Monumentalität und soziale Differenzierung. Band 19. Udgivet af Johannes Müller. Bonn 2021. 230 sider. ISBN 978-3-7749-4300-1. Bogladepris: 60 €.

Formålet med Tobias Torfings bog er at belyse karakteren og udviklingen af sociale netværk i tragtbægerkulturen på grundlag af en analyse af tre *causewayed enclosures* (systemgravsanlæg) fra det nordlige Jylland – Liselund nær Thisted, Søby Møllegård ved Skive og Lokes Hede ved Hobro. Ud over et forord og en indledende introduktion er bogen organiseret med et kapitel om forskningshistorie og den anvendte teori og metode, fulgt af tre kapitler, der gennemgår og analyserer de tre pladser. Derefter følger et kapitel om tragtbægerkulturens kronologi, inden der afsluttes med et konkluderende afsnit.

Med hovedtitlen *Northern Networks* kunne man tro, at bogen drejede sig om overregionale kommunikations- og udvekslingsnetværk. Der er dog, som det tydeligt angives (s. 20-23), blot tale om en 'modernisering' af analysen af struktur og sammenhæng i det arkæologiske datamateriale baseret på *actor-network-theory*. Indholdet af bogen udgør da også primært en beskrivelse og analyse af udgravningerne af de tre systemgravsanlæg kombineret med en fortolkning af dem baseret på en specifik holdning til, hvilken rolle de spillede i tragtbægerkulturens samfund.

Fortolkningsrammen diskuteres ikke eksplicit i forbindelse med indledningen til bogen, men ved gennemgangen af de tre anlæg opbygges gradvist et billede af forfatterens opfattelse af disse, og først i bogens konkluderende afsnit (s. 201) fremsættes en samlet fortolkning. Anlæggene ses grundlæggende som sociale samlingspladser, der skabte sammenhæng og stabilitet for en spredt befolkning. Det skete dels gennem samarbejdet med

at bygge anlæggene og dels gennem de efterfølgende sociale aktiviteter i tilknytning til dem. F.eks. foreslås det, at udviklingen af lokale keramikstile i udstrakt grad skete i tilknytning til systemgravsanlæggene, hvor der også udvikledes en tradition for fælles produktion af keramik, som det anses dokumenteret ved Lokes Hede (s. 135). Som et andet eksempel kan nævnes den hyppige forekomst af skaller i grøfternes fyld, som formodes at have en baggrund i fællesskabende sociale sammenkomster på køkkenmøddingerne langs kysten ved begyndelsen af neolitikum. Ved introduktionen af systemgravsanlæggene et par århundrede senere blev de flyttet til disse (s. 183-84).

Det konstateres, at fremkomsten af systemgravsanlæg i Nordjylland omkring 3700 f.Kr. var del af en generel spredning af anlægstypen i nord og nordvest Europa (p. 201), men den konkrete baggrund diskuteres ikke. I Michelsbergkulturen i det vestlige og nordvestlige Tyskland og også i Storbritannien er forekomsten af skeletrester – specielt kranier – i grøfterne på denne type anlæg meget markant, og i stigende grad er tilsvarende fund også gjort i Danmark. Disse forekomster har affødt en noget anderledes fortolkning af anlæggene end den, forfatteren præsenterer, hvor de anses for at have været knyttet til en forfaderkult, der styrede sociale kontakter og fester ved anlæggene. Dette hverken nævnes eller diskuteres af forfatteren.

Et centralt element i publikationen er fremlæggelsen af udgravningerne og analysen af de tre anlæg, der danner udgangspunktet for bogen. Med baggrund i udgravningernes karakter har det imidlertid ikke været en let opgave. Liselund er det bedst belyste anlæg, men det skyldes ikke så meget udgravningerne, der begrænser sig til en enkelt 5 m bred og fem 2 m brede søgegrøfter – et par steder udvidet med lidt større felter, spredt over et areal på 200x600 m. Havde det ikke

været, fordi luftfotos og geomagnetiske undersøgelser har påvist dele af systemgravenes forløb på pladsen, ville kendskabet til denne have været begrænset. Lokes Hede blev udgravet i forbindelse med den østjyske motorvej, hvilket medførte en større udgravning, hvor bl.a. et 70 m langt forløb af systemgrave blev undersøgt. Desværre er mange af tegningerne fra gravningen 'blevet forlagt', og kun fotos af flader og snit har været tilgængelige for en analyse. Søby Møllegaard er også undersøgt gennem et system af søgegrøfter med enkelte udvidelser til større felter. Forløbet af en enkelt række systemgrave kan her følges over ca. 50 m, men fremlæggelsen er meget summarisk, hvilket tilsyneladende afspejler dokumentationsniveauet på udgravningen.

Den konkrete fremlæggelse af pladserne er imidlertid heller ikke særlig klar, som det f.eks. ses ved Liselund. Her kan man bemærke, at der mangler en hovedplan over placeringen af udgravningsfelterne og anlæggene i disse, hvor man kan orientere sig om placeringen af de beskrevne dele. Der er også deciderede fejl i fremlæggelsen. På en plan over "område 1" (Fig. 3.16) ses således en række anlæg, hvor profilsnittene gennem dem er vist på de tre efterfølgende figurer (s. 48-53). Fig. 3.17 viser således et snit gennem anlæggene N24 og N46, men på planen ses N46 ikke. Senere i teksten (s. 50) nævnes en forskel i de anvendte betegnelser for lagene i profilerne af anlæggene N24/N46 (Fig. 3.17) og N41/42 (Fig. 3.18), hvor det fejlagtigt angives, at de er vist på henholdsvis Fig. 3.16 og 3.17. Det er åbenlyst, at planen Fig. 3.16 er blevet tilføjet, efter at teksten var færdiggjort, og at der ikke er foretaget kontrol af denne for at sikre, at der var sammenhæng mellem illustrationerne indbyrdes og mellem disse og teksten.

Et centralt element i publikationen er analysen af keramikken på de tre pladser, hvilket sker gennem anvendelse af kor-

respondens analyse. Enhederne i analyserne er de udskilte fundkontekster på gravningerne, mens variablene udgøres af de tekniske og dekorative elementer på karrene opdelt efter dekorationszoner – randornamentik, halsornamentik, bugornamentik osv., helt efter bogen. Der er et afsnit (s. 24-30), hvor registreringsmetoden og den konkrete opdeling diskuteres i detaljer, men desværre ikke en skematisk gengivelse af de tekniske og dekorative elementer, hvilket gør det meget vanskeligt at evaluere resultatet af de enkelte analyser, hvis man ikke i forvejen har et indgående kendskab til materialet. Det er også bekymrende, at det laveste antal forekomster i de enkelte enheder og variable er sat til to og ikke til fem eller helst ti for at undgå tilfældigheder i analyseresultaterne. Yderligere er der meget få afbildninger af keramikken, og de fotos, der vises, er for en stor dels vedkommende optaget i så 'blødt lys', at det er vanskeligt at se dekorationerne.

Publikationen indgår i serien "Frühe Monumentalität und soziale Differenzierung" udgivet af det arkæologiske institut i Kiel. Serien, der nu er på 20 bind, omfatter et bredt spekter af publikationer om yngre stenalder, bl.a. store og centrale værker fra internationale konferencer, men også ph.d.-afhandlinger ved instituttet, hvortil Tobias Torfings bog hører. Kvaliteten i sidstnævnte kategori er meget svingende, og desværre hører *Northern Networks* ikke til de bedre. Det virker mere eller mindre som en direkte gengivelse af afhandlingen fra 2018, hvor der er gjort meget lidt for at få dokumentations- og illustrationsmaterialet bragt op på et rimeligt publikationsniveau. Den oprindelige tekst er tilsyneladende heller ikke blevet revideret op til udgivelsen, da artikler med en udgivelsesdato efter 2016, bortset fra to af forfatterens egne, ikke er anvendt. Fra en stor international kongres i Kiel i 2015, udgivet i 2019, hvor der er adskillige artikler af relevans for fortolk-

ningen af systemgravsanlæggene, er kun forfatterens egen artikel medtaget.

I mange sammenhænge savner man også tabeller med primærdata, så man bedre kan evaluere analyseresultaterne. Det oplyses, at disse findes i Appendiks B, angivet som et digitalt dokument med link til en adresse på universitetet i Kiel. Når man åbner dette, finder man primærdata for en række forskellige publikationer, men ingen for *Northern Networks*.

Torsten Madsen
Galten